

A segesvári ütközet.

(1849. július 31.)

Elmúlt már 20 éve, hogy a Magyar Tudományos Akadémia egyik felolvasóülésén bemutattam a segesvári ütközetről írott rövid tanulmányomat.

Húsz esztendő elég hosszú idő a történetkutatás során, kivált ha az 1848/49-i magyar szabadságharcról van szó, amelynek legfontosabb hivatalos iratanyagát sok évtizeden át tartotta zár alatt a bécsi cs. és kir. Hadilevéltár. Ez a nélkülözhetetlen forrásanyag csak a Monarchia széthullása s a forradalmak lezajlása után kialakult új helyzetben vált hozzáférhetővé, de a benne végzett kutatások máris temérdek, eddig ismeretlen, vagy rosszul ismert részletre derítettek világosságot. Most tehát végeszakadhat annak a kényszerűségszülte egyoldalúságnak, amely több mint 70 éven át súlyosodott a magyar függetlenségi harc történetére.

Az, aki ezzel a tárgykörrel foglalkozni akar, ma már semmiképen se mellőzheti a bécsi Hadilevéltárat, mert mindaz, ami az 1848/49-i hadieseményekről 1920 előtt íródott, nagyon tüzetes átvizsgálásra, helyreigazításra, vagy legalább is kiegészítésre szorul.

Ez indított engemet is arra, hogy visszatérjek 20 év előtti tárgyamhoz, bárha róla alkotott és akkor kifejtett felfogásom alapján véve mitse változott.

Ime tehát a segesvári ütközetnek minden oda nem való tarka-barka szóvirágtól és mende-mondától megtisztított története, a mostanáig feltárt hiteles adatok alapján.

I.

A segesvári ütközet előzményei.

A történelem eseményei láncszemekként függenek egymással össze. Mindeniknek meg van a maga előzménye és következménye; nem lehet tehát valamely szorosan körülhatárolt mozzanatot az előzmények és következmények mellőzésével

kiragadnunk a történetek sorából, anélkül, hogy érthetlenné ne váljék. Ennélfogva a segesvári ütközet leírását se kezdhethetjük azzal a pillanattal, amidőn az Ördögpatlak mögött állott oroszok ágyúszóval közszóntotték a Fehéregyháza főutcájából kibontakozó magyar csapatokat. Sőt nagyon is messzire kell visszanyúlunk, hogy érthetővé tegyük az Erdélyben kialakult hadihelyzetet s egyik következményét: a július 31-i ütközetet.

*

A nyári hadjárat kezdetén öt ponton tört az ellenség Erdélybe.

Grotenhjelms orosz altábornagy kombinált hadosztálya¹ június 19-től kezdve, a Borgói- és a Radnai-szoroson át, Besztercére tartott. Lein ezredes jóval gyöngébb különítménye,² hét nappal később, az Ojtozi-szoroson nyomult Háromszékbe, míg az orosz erő zöme, az V. hadtest,³ Lüders Sándor gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt, Grotenhjelmmel egyszerre, a Tömösi- és a Törösvári-szoroson át tört útát Brassó felé.

Ennek az utóbbinak, herceg Paskievics tábornagy parancsa szerint, teljes rendet kellett volna a Királyhágón túl teremtenie akkorára, amikor az anyaországban működő orosz főhadisereg a Tiszához közeledik. Ez, mint tudjuk, július 29-én történt.⁴ Ugyanakkor kellett volna Lüdersnek Kolozsvárról Nagyvárad felé indulnia, hogy az időközben odaérkező orosz főhadisereghez csatlakozzék.⁵

¹ Az egykorú hivatalos írások „Truppen-Corps“-nak mondják de összetételénél és erejénél fogva inkább a „hadosztály“ névre tarthat számot. Összetétele és állománya ez volt:

Orosz csapatok: 8 zászlóalj, 9 lovasszázad, 2 üteg, (9403 ember, 1286 ló, 24 ágyú).

Osztrák csapatok: 18 gyalogszázad, 1¹/₄ lovasszázad, 1¹/₂ üteg. (3047 ember, 246 ló, 7 ágyú).

Az orosz ütegek itt csak kivételesen állottak 8 helyett 12 ágyúból.

(*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen. 1849. Fasc. XIII. a, Nr. 6. a.)

² 4 zászlóalj, 1 lovasszázad, 1 üteg. (3562 ember, 207 ló, 8 ágyú). *U. o.* Fasc. VII. ad Nr. 19.

³ 26 zászlóalj, 34 lovasszázad, 7 üteg és 2 szekerészzászlóalj, mindössze 29252 ember, 8523 ló, 56 ágyú. Ebből a harcoló csapatokra körülbelül 27300 fő esik. (*Neidhardt*: Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen die ung. Rebellen. I. II. 70. és k. II.)

⁴ *Ramming*: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849. 402 l.

Neidhardt: i. m. III. 33. l.

⁵ „Die Bestimmung des Corps Lüders ist vorerst die Eroberung von Siebenbürgen; wann und wohin dann sein Corps, zur Cooperation mit der grossen Armee, von Klausenburg dirigiert werde, wird seinerzeit FM. Paskiewitsch bestimmen. Dieser Zeitpunkt dürfte dann eintreten, wenn FM. Paskiewitsch gegen die Theiss vorrückt.“

(*Dorsner* ezredes jelentése. Bukarest, 1849. jun. 11. — *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenb. 1849. Fasc. XIII. a, Nr. 16.)

Mint hogy pedig a Vöröstoronyi-szorost is meg kellett szállania s Gyulafehérvárát is meg kellett az ostromzártól szabadtania : hadműveleti vonala Brassó—Fogarás—Vöröstorony—Gyulafehérvár—Torda—Kolozsvár—Nagyvárad lett volna.

Lüders a maga korábbi javaslatában⁶ hadműveleteinek végső céljául Szegedet, hadműveleti vonalul pedig a Maros völgyét jelölte ki. Paskievics azonban csak julius közepetáján hagyta jóvá ezt a tervet.⁷

Mindebből most már kitűnik Bem kettős feladata is.

Oltalmaznia kellett erejének legfőbb forrását, a Székelyföldet, de egyúttal meg kellett akadályoznia az V. orosz hadtestnek a magyar Alföldre való kijutását is. Mivel azonban a Székelyföld Erdély keleti oldalán van, a magyar Alföld pedig a Királyhágón túli országrész nyugati oldalával határos, nyilvánvaló, hogy ez a két feladat minduntalan egymásba ütközött. Minél közelebb volt ugyanis a harctér a keleti határhoz, annál nagyobb volt a veszedelem, hogy az oroszok előzönik a Székelyföldet s ezzel elvágják Bem életerét. Viszont minél továbbra mehetett Lüders nyugat felé, annál közelebb jutott az anyaországbeli főharctérhez.

Ebből a dilemmából csakis úgy lehetett volna szabadulni, hogy Bem az oroszokat vagy be sem eresztli, vagy pedig — mindjárt betörésük után — döntően megveri és kiűzi őket. Csak hogy akkora honvédsereg, amekkora a 27.300 harcost számoló V. orosz hadtest lebirásához kellett volna, nem volt összegyűjthető, mert Bem az orosz támadás pillanatában csupán a brassai-, székelyföldi- és beszercei hadosztállal, vagyis mindössze 19147 emberrel és 52 ágyúval rendelkezett,⁸ de ennek ⁴/₁₀ részét is Grotenhjelm kötötte le.

Mikor az oroszok — előbb mint bárki is gondolta volna — Erdélybe törtek, Bem Nagyváradon tárgyalt Kossuthtal, aki őt a fővezérség elvállalására akarta volna birni. Ennélfogva saját hibáján kívül, éppen akkor nem volt a harctéren, amikor leginkább kellett volna.

Amidőn a veszedelem hallatára, a közelebbi — beszercei — harctérre sietett, a Borgói- és a Radnai-szoros védelmére rendelt IV. hadosztályt már nem ott, hanem Désen találta.

És ha most meg akarjuk bírálni azt, amit Bem a következő napokban tett, akkor ne azt vegyük alapul, amit mi 83 év elmúltával tudunk, hanem azt, amit ő tudott az egymásra torlódó meglepetések között.

⁶ U. o. Fasc. V. Nr. 15.

⁷ „...le maréchal désire qu'après m'être emparé de Hermannstadt et après avoir degagé Carlsburg je me porte vers la Theyss“. (Lüders Clam. Gallasnak, 1849 jul. 17. — U. o. Fasc. VII. Nr. 25.)

⁸ *Gyulokay Jenő*: Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején. (Tört. Szemle: 1915. évf. 90. l.)

A jelentések azt mondták, hogy az ellenség támadása, mind Beszterce, mind Brassó irányában, körülbelül egyenlő, 10—12 ezer főnyi erővel történt.⁹ Bem úgy tudta, hogy Lüders az Oláhországban vesztglő erdélyi osztrák hadtestet is magával hozta.¹⁰ Számítása szerint tehát az oroszok és az osztrákok Erdélybe rontó ereje 20, legfeljebb 24 ezer főre rughatott; ennek leküzdésére pedig az erdélyi magyar hadsereg elegendőnek látszott, mielőtt a csapatok egyesítése a helyzet kívánta pón-tonon megtörtént.¹¹

Ámde az volt a bökkenő, hogy ez a csapatösszevonás megkésétt. Ennek egyik oka Bem távolléte, a másik pedig az oláhok ellen június 4-én megkezdett támadás volt,¹² amelyet június 2-án parancsolt meg Bem, amikor Délmagyarországból Nagyszébenbe érkezett.¹³

A vezér a kétfelől és egyszerre megindult orosz támadásból bizonyára észrevette, hogy az ellenség mostani fellépése nem olyan, a főhadműveletektől távoleső kősza jelenség, mint aminő februáriusi látogatása volt.¹⁴

Feltehető, hogy a két csoport — Lüders és Grotenhjelm — működése összefügg s hogy majd valahol egyesülniök is kell. Abban a hitben, hogy a besztercei orosz csoport is akkora, mint a brassai, mindakettőt egyenlő fontosságúnak vélhette. A rövidebb hadműveleti vonal s az oroszok hadműveleti alapjának közelsége okolja tehát meg, hogy előbb Grotenhjelmel akart leszámolni.

Arra ugyanis bizvást számított, hogy ha az oroszokat kiveri a Borgói-szoroson s nyomon követve őket, hadműveleti alapjukat — Bukovinát — támadja meg, ezzel a Brassó felől működő Lüders számítását máris összezavarhatja.

A terv végrehajtása azonban három nagy akadályon felekkelt meg. Az első az volt, hogy a besztercei hadosztály a borgóprundi és kisilvai szaladás után annyira megfogyatkozott és annyira meg is bomlott, hogy az olaszfalusi ütközet első napján¹⁵ Bem kezében is felmondta a szolgálatot. Az annyira szükséges erősítés pedig — második akadályként — gyéren és megkésve érkezett s a nagy hiányt felerészben se pótolhatta.

Végül pedig azért is maradt el a besztercei döntő támadás, mert Bem — részint Grotenhjelm passziv magatartásából,

⁹ Bem lhász alezredesnek, Teke, 1849 jun. 30. (*Nemz. Múzeum levél-tára*: lhász Dániel iratai).

¹⁰ Bem jul. 3-i napiparancsa (*Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harca. Okmánytár LXXI, 1.)

¹¹ Bem lhásznek: i. h.

¹² Forró ezredes jelentése. Brád, 1849 jun. 4. (Birtokomban).

¹³ Az erdélyi fővezérség naplótöredéke. (Birtokomban).

¹⁴ Részletesen leírtam: „Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása” című munkámban.

¹⁵ Június 27.

részint újabb jelentésekből — arról győződött meg, hogy az erdélyi hadjárat sorsa nem a besztercei harctéren dől el, mint hogy a baj főfészke nem ott, hanem Brassó táján van.

Ennélfogva a Beszterce felé útbanlevő további segítőcsapatokat nyomban a Székelyföldre irányította, azt remélve, hogy ott ilyenformán 12 ezer embert és 50 ágyút gyűjthet össze. Az volt ugyanis a szándéka, hogy a Nagyszeben felé már elindult¹⁶ Lüders háta mögött elfoglalja Brassót és a Tömösi-szorosot. Erről értesíti a nagyszebeni hadosztály ideiglenes parancsnokát, Pap Vilmos alezredest, a Vöröstoronyban székelő lhász alezredesnek pedig megparancsolja, hogy okvetlenül zárja el és védje a szorosot, nehogy az oroszok ép bőrrel szökhessenek ki rajta.¹⁷

A mindenfelől odarendelt csapatok azonban csak nagylassan gyülekeztek Csíkszeredán s a Felsőrákos és Homoród—Ujfalú között emelkedő Rika-tetőn. Állományukat még az utolsó pillanatban ki kellett egészíteni s a székelyhadosztály felbomlott csapattesteit újjá kellett szervezni. Mindehhez még az is járult, hogy a székelyhadosztály törzstisztjei, a szerencsétlen sepsiszentgyörgyi (első) ütközet¹⁸ után el akarták mozdítani parancsnokukat, Gál Sándor ezredest, Szabó Nándor alezredest szándékozáván helyébe tenni. Ennek a kísérletnek könnyen végzetessé válható következéseit csakis Bem kíméletlen közbevágása háritotta el. A parancsnokválasztó katonatanácsot szétugrasztotta s főkolomposait a csíkszeredai Mikóvár tömlőcébe csukatta.

S míg az idő egyre telt s Brassó megtámadása — ki nem küszöbölhető okokból — egyre késett, egyszerre csak „deus ex machina“-ként megjelent a Barcaságon, Gróf Clam-Gallas altábornagy parancsnoksága alatt, az Oláhországból jövő erdélyi osztrák hadtest,¹⁹ hogy az V. orosz hadtest Brassó táján maradt részeit felváltsa.

De még ez se volt elég a bajból, mert a várt 12 ezer ember helyett, ruha, puska és nyeregszerszám hiányában,²⁰

¹⁶ Lüders július 2-án indult először Nagyszeben felé, de két nap múlva Vledényből vissza is fordult.

¹⁷ Bem lhásznak. Beszterce, 1849 júl. 7. (Nemz. Múzeum levéltára. lhász D. iratai.)

A nagyszebeni hadosztálynak három különítménye volt: Fogarason (Móricz József alezredes), Fenyőfalván (Bíró Ede őrnagy) és a Vöröstoronyiszorosban (lhász Dániel alezredes).

¹⁸ Július 5.

¹⁹ Az 1849 jun. 22-i hadrend és állomány szerint: 15 zászlóalj, 14¹/₂ lovasszázad, 5 üteg, 5 röppentyűvető, (10607 ember, 1654 ló, 30 ágyú, 5 röppentyűvető). — *Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenb.* 1849. Fasc. VI. Nr. 14.

²⁰ „...les szechlers arrivent en assez grande quantité; j'en ai déjà environ 15000, malheureusement ils ne sont pas armés”. (Bem Kossuthnak:

csak 6812 embert lehetett Háromszékben csatasorba állítani.²¹ A rikai különítmény is csak 2 zászlóaljból, 1 lovasszázadból és 1 ütegből, mindössze valami 1700 emberből és 6 ágyúból állott.²²

Ekkora erővel a *Rennenkampf* tábornok orosz különítményével²³ megerősített osztrák hadtest ellen nem volt tanácsos döntő támadást kockáztatni, annál is kevésbbé, mert *Clam-Gallas* háta mögött, *Sárkányon*, még négy orosz zászlóalj állott,²⁴ amely — szükség esetén — azonnal beavatkozhatott.

Eközben *Lüders* gyorsan haladt *Nagyszeben* felé. Bemnek tehát, hogy az ottani I. hadosztályt közvetve megsegítse, a meddőnek ígérkező taktikai csapás helyett, valami gyors és ügyes sakkhúzáshoz kellett folyamodnia, még mielőtt *Nagyszeben* s a *Vöröstoronyi-szoros* az oroszok kezére jutott volna.

Julius 20-án, *Eresztevény* és *Maksa* közötti táborából kiindulva, megtámadta s kiszorította *Háromszékből* a csak lánghán védekező *Clam Gallast* és *Rennenkampfort*. Azután -- szemeltartásukra — erejének egy részét *Sepsiszentgyörgyön* hagyva, másik részével gyorsan megfordult s az *Ojtozi-szoros* felé tartott. Jól tudta még a tavaszi hadjáratból s most is látta *Grottenhjelm* viselkedéséből, hogy mennyire féltik az oroszok a *Bukovinába*, *Moldva-* és *Oláhországba* nyíló szorosokat, amelyeknek biztosítása kedvéért akárhányszor lemondanak tulajdonképpeni feladatukról is. Erre számított tehát most is és terve csakugyan be is vált.

Julius 23-án kiverte az *Ojtozi-szorosban* *Hárjánal* örökődő orosz zászlóaljat, majd a segítségül érkező *Ustrogov* táborno-

Sepsiszentgyörgy, 1849 jul. 21. — *Kriegs-Archiv Wien*: *Feldacten der ung. siebenbürg. Armees*. 1849. Fasc. VII. Nr. 13.)

„... itt Erdélyben rendes lovasaink százanként húzzák a napi díjt felcsiszolt Tisztjeikkal, kard nyereg és ruha nélkül... egy Századból alig van 25—30 legény, kit ellenség elébe lehetne küldeni.” (*Dobozu István* kormánybiztos *Kossuthnak*: *Marosvásárhely*, 1849 jun. 28. — *U. o.* Fasc. VI. Nr. 30.)

²¹ 6 zászlóalj, 3³/₄ lovasszázad, 2 utász század, 5 üteg. (A háromszéki sereg hadrendje. *Maksa*, 1849 jul. 19. — *Birtokomban*.)

²² A szintén odaszánt 50. zászlóaljat az utolsó pillanatban *Szászrégenben* rendelte Bem. (A marosvásárhelyi térparancsnokság jelentése és *Lőrinc őrnagy* feljegyzése a *Rikára* indított csapatokról. *Birtokomban*.)

Magyar és osztrák hadtörténetírók szerint, Bemnek 12—15 ezer embere és 40—50 ágyúja volt *Julius 20-án* *Háromszékben*:

Gelich: Magyarország függ. harca. III. 732. l.

Breit: Magyarország függetlenségi harcának katonai története. III, 167. l.

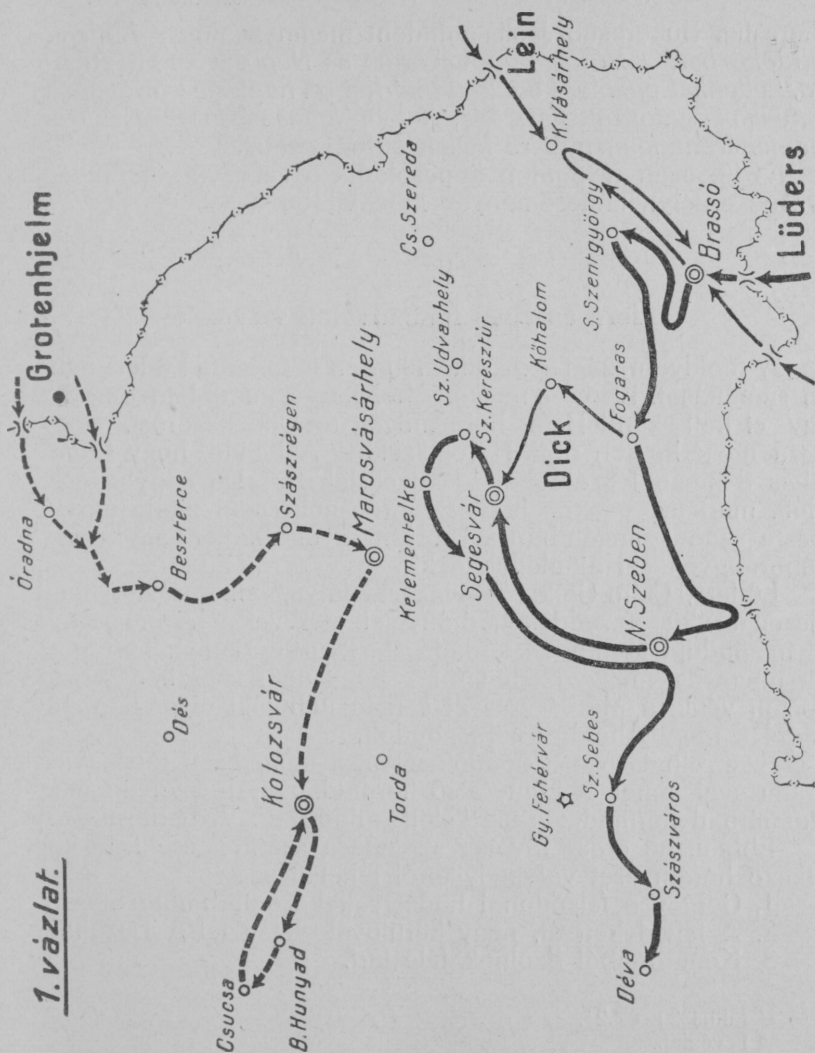
Nagy Sándor: i. m. 80. l.

Ramming: i. m. 520. l.

Heydte: *Der Sommerfeldzug des Rev. Krieger in Siebenbürgen*. 72. l. stb. stb.

²³ 4 zászlóalj, 1 dzsídásrezred (8 század), 1 könnyű-, 1/2 lovasszázad (4887 ember, 1414 ló, 12 ágyú), *Kriegs-Archiv Wien*: *Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen*. 1849. Fasc. VII. Nr. ad 16., 19., 43.

²⁴ *Dick* tábornok *Clam-Gallasnak*: *Fogaras*, 1849 jul. 18. (*U. o.* Nr. 30.)

Az orosz hadak útja Erdélyben 1849 június 20-tól augusztus 18-ig.

kot is megkergette Gorzafalvánál²⁵ s üldözésközben Targu-Ocnáig hatolt, mire az oroszok, északfelé csapva, Bacauig hátráltak.²⁶

Bemnek közvetlenül az oroszok hadműveleti alapja ellen irányuló merész diversiója, nem tévesztette el várt hatását. A váratlanul felidézett riadalom hullámverése Nagyszebentől

²⁶ Oláhu! : Grozesti.

²⁵ Részletesen leírtam a *Történelmi Szemle* 1918. évfolyamában (237. és k. II.)

Bukarestig, Bukaresttől Jasiig mindent megmozgatott s Lüders, aki időközben a Vöröstoronyi-szorost és Nagyszebent is elfoglalta,²⁷ ellenfele vakmerő vállalatának hírére, hadteste legnagyobb részével visszafordult kelet felé, holott Nagyszebenből északra, Gyulafehérvár felmentésére kellett volna sietnie.²⁸

És itt, ezen a ponton kapcsolódik a segesvári támadás terve az erdélyi hadiesemények láncolatába.

II.

Lüders és Bem hadműveleti terve.

A moldvaországi expeditio teljesen felforgatta Lüders minden számítását. Első — nagyon helyes — gondolata az volt, hogy el kell zárni Bem háta mögött az Ojtozi-szorost, hogy vissza ne térhessen rajta Háromszékbe. Azt hitte, hogy Clam-Gallas a maga jószántából is ezt cselekszi.²⁹ De nagyon csalódott, mert az osztrák hadtestparancsnok nem merte erre a lépésre szálni magát, bárha Du Hamel³⁰ és Daunenberg³¹ orosz altábornagyok ezt ajánlották neki.

Lüders, Clam-Gallas tétovázását látva, elhatározta, hogy teljesen szakít az eddigi hadműveleti tervvel s három irányból meginduló kombinált támadással gyűri le Bemet, mert most már maga is meggyőződött róla, hogy nem seperheti olyan gyorsan végig a Maros völgyét s nem juthat ki olyan könnyűszerrel a nagy Alföldre, mint gondolta.

Ez az elhatározása homlokegyenest ellenkezett Paskievics parancsával, amelyet Julius első harmadában, de nyilván még a komáromi harmadik csata³² előtt küldött az V. hadtestnek.³³

Ebben, az orosz fővezér számítása szerint, csakis a következő három eset valamelyikéről lehetett szó;

1. Görgey a felsődunai hadsereggel Komáromban marad.
2. A felvidéken át, nagy kerülővel siet a felső Tiszához.
3. Komáromból Szolnok felé tart.

²⁷ Julius 20. és 21.

²⁸ I. vázlat.

²⁹ „Je suis persuadé que votre Excellence prendra les mesures nécessaires pour chercher à coupé l'ennemi à sa retraite”. (*Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen. 1849. Fasc. VII. Nr. 76*)

³⁰ „Je crois, mon Général qu'il se présente actuellement une occasion peut-être unique pour prendre Bem et pour faire mettre bas les armes à toute la bande qui l'accompagne, en opérant contre les communications des rebelles dans la direction d' Oituz”. (*U. o. Nr. 75*)

³¹ „Je m'empresse, Monsieur le comte, de porter ces nouvelles à Votre connaissance, en priant Votre Excellence de vouloir bien diriger quelques troupes sur les communications du détachement hongrois ... et tâcher de lui couper la retraite”, (*U. o. Nr. 48.*)

³² Julius 11.

³³ *Neidhardt*: i. m. I. II. 138. 139. I.

Az 1. és 2. esetre azt parancsolta Lüdersnek, hogy ha Bem gyöngébb nálánál, akkor elszántan támadja meg. Foglalja el Nagyszebent, mentse fel Gyulafehérvárát, azután pedig — Grotenhjelm hadosztályát is magához véve — siessen a közezső Tiszához s ott Jellačić-csal keressen összeköttelést.

A 3. esetben, különösen akkor, ha Görgeynek sikerült az oroszok előtt elérnie Hatvant, azt ajánlja Lüdersnek, hogy nagyon óvatos legyen, mert meglehet, hogy Görgey valahogyan Bemhez csatlakozik s vele együtt leveri az V. orosz hadtestet.

Néhány nappal későbbben már csak a második lehetőségre számított Paskievics s ehhez képest Gyulafehérvár felmentése után, a Tiszához irányította Lüders hadtestét.³⁴ Ez a terv most, természetesen, zátonyra jutott.

*

Lüders július 26-án közölte támadó intézkedését Clam-Gallással.³⁵ Ennek tartalma az volt, hogy az V. orosz hadtest zöme 26-án³⁶ indul a hadtestparancsnok vezetése alatt Segesvárra, hova 29-én érkezik. További előnyomulásának iránya, a körülményekhez képest, Maros Vásárhely vagy Székelyudvarhely lesz. (2. vázlat).

Dick tábornok Fogarason álló s most 2 zászlóaljjal és egy félüteggel megerősített különítménye 29-én indul Kőhalom felé. Másnap megtámadja az ellenséget³⁷ ott, ahol éppen reábukkan, azután pedig tovább hatol s 31-én, vagy augusztus 1-én Székelyudvarhelyre ér.

Ez az intézkedés később ismételtlen módosult. Ugyanis már július 28-án azt parancsolta Lüders Dicknek, hogy Kőhalom megszállása után ne Székelyudvarhelyre, hanem Segesvár közelébe vonuljon, hogy ilyenformán összeköttetésbe jusson a hadtest zömével.³⁸ De, mint a Lüdershez beosztott osztrák összekötőtiszt — Dorsner ezredes — július 30-án a hadügyminiszternek jelenti, Dick különítményének újabb parancs szerint Székelykeresztúr környékére kell mennie, hogy a hadtest jobbszárnyát fedezze, azonkívül pedig összeköttetésbe jusson a Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen át Csíkszeredára tartó osztrák hadtesttel. Az utóbbinak augusztus 2-án kellett volna Csíkszeredát elérnie.³⁹

³⁴ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen. 1849. Fasc. VII. Nr. 25.

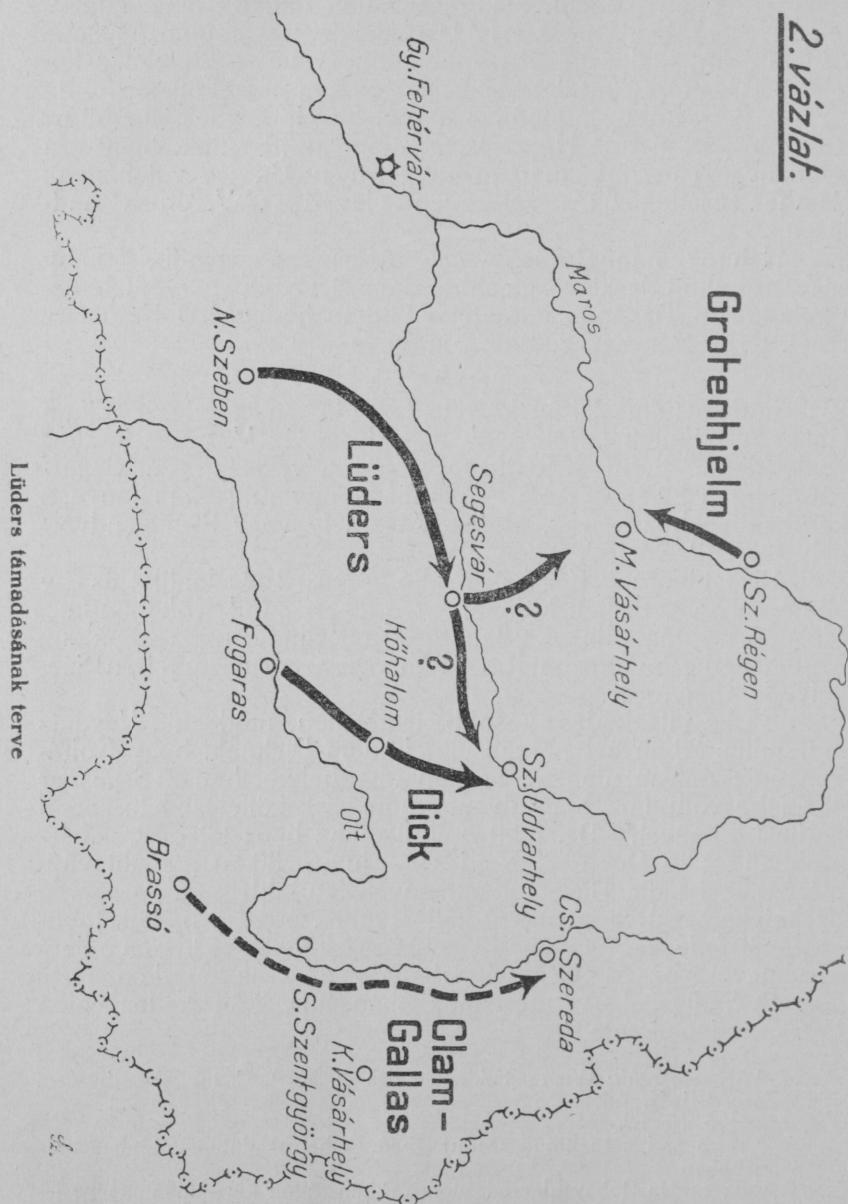
³⁵ *U. o.* Nr. 59.

³⁶ Több hadtörténetírónk szertart 25-én. A helyes dátumot Lüders tudhatta legjobban.

³⁷ Ez csakis Dobay alezredesnek a Rikán állott kis különítménye lehetett. Később még lesz róla szó.

³⁸ *Lüders Clam-Gallasnak*: Medgyes, 1849. jul. 28. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen. 1849. Fasc. VII. Nr. 73.)

³⁹ *U. o.* Nr. 79 a.

2. vázlat.

Végül az osztrák hadtest megerősítésére egy vadászeredet s egy fél könnyű üteget küld, hogy Clam-Gallas ne csupán Brassót fedezze — mint eddig — hanem hosszabb támadásra is elég erős legyen. Ezek a segítőcsapatok július 27-én indulnak el Sárkányból s 28-án Szentpéterre⁴⁰ érkeznek.

Az ilyenformán megtámogatott osztrák hadtestnek július 30-án kell az Olt mentén Csíkba indulnia, *anélkül azonban, hogy Brassót kockáztatná.* Éppen ezért megparancsolja, hogy Clam-Gallas Lein ezredesnek a Tömösi-szorost őrző különítményéből csak egy zászlóaljat vehessen magához, a többi három zászlóaljnak, a 48. kozákezred 3. századának s az 5. sz. könnyű ütegnek, az egész támadás alatt a szorosban kell maradnia.⁴¹

De Lüders csak nagyon rövid időre adta Clam-Gallasnak az említett segítséget, mert már 4 nap múlva arra utasítja az osztrák hadtestparancsnokot, hogy Csíkba érkezése után azonnal küldje Székelyudvarhelyre a nála levő valamennyi orosz csapatot. Rennenkampf tábornok parancsnoksága alatt.⁴² Ez egy kissé különösen hangzik, mert megtörténhetett volna, hogy Clam-Gallas éppen az oroszok visszaküldése után bukkan a legerősebb ellenállásra.

Nagyszeben és a Vöröstoronyi-szoros védelmére Hasford altábornagy maradt vissza, 5 zászlóaljjal, 2 kozákszázaddal, 4 orosz és 8 osztrák ágyúval.⁴³

*

Bem a magával vitt csapatok egy részét, Tuzson János őrnagy parancsnoksága alatt Moldvaországban hagyva, július 25-én visszatért Erdélybe, ahol nagyon kellemetlen hírek vártak rá.

Azt már tudta, hogy az oroszok elfoglalták Nagyszebent s az oltani hadosztályparancsnok — Pap Vilmos alezredes — anélkül, hogy a Vöröstoronyi-szorosban küzdő különítményeit⁴⁴ megsegítette volna, a nagyszebeni csapatokkal egyszerűen kezeket oldott s ahelyett, hogy legalább báró Stein ezredes Gyulafehérvárát körülzáró csapataihoz csatlakozott volna, hanyatt-

⁴⁰ Brassótól északra, 7 km.

⁴¹ Lüders Leinnek: Nagyszeben, 1849 jul. 25. (*Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenb.* 1849. Fasc. VII. Nr. 18.)

⁴² Lüders Clam-Gallasnak: Segesvár, 1849 jul. 30. (*U. o. Nr. 71.*)

⁴³ Lüders Paskievicsnek. (*Correspondence relative to the affairs of Hungary 1847—1849.* 360. l.)

Ezt a 8 ágyút annakidején a magyarok veszítették el.

⁴⁴ A szorost Ihász alezredes és Biró őrnagy egyesült különítménye védte.

Ezeket leszámítva, a következő csapatok voltak július 20-án Nagyszebenben és környékén: a 72. zászlóalj négy s a 88. zászlóalj három százada, a 15. huszárezred egy s a 11. huszárezred félszázada, továbbá 4 db. 6-fon-
tos ágyú. Mindössze 1341 (hadtörténetiróink szerint 1500) ember. De ennek csak egy része jutott el Székelykeresztúrra. Hogy a többi merre széledt, azt nem tudom.

homlok sietett a Nagyküküllő völgyén a Székelyföld felé. Bem rögtön el is mozdította s elrendelte, hogy haditörvényszék elé állítsák.⁴⁵

De ujdonság volt, hogy a Nagyszeben elestével rosszabbra fordult helyzet következtében, Stein kénytelen volt a gyulafehérvári ostromzárát megszüntetni s egyelőre Marosváradjánál egyesítette csapatait.⁴⁶

Végül a második rossz hír az volt, hogy Damaszkín alezredes, a július 23-án vívott balsikerű szászrégeni ütközet után előbb Marosszentgyörgyig⁴⁷ hátrált a besztercei hadosztállal, azután pedig Marosvásárhelyet is kiürítette, bárha az ellenség nem üldözte. Bem Damaszkint is felmentette állásától s Székelyudvarhelyen július 27-én kelt parancsával Forró Elek ezredest, a dévai hadosztály eddigi parancsnokát rendelte a besztercei hadosztály élére.⁴⁸ Egyúttal megszüntette, illetőleg a nagyszebenibe olvasztotta a dévai katonai kerületet. Megparancsolta továbbá, hogy Forró a dévai hadosztály nélkülözhető csapatait azonnal küldje Nagyszeben felé, a tartalékpuskákat pedig szállítsa Marosportusra, hogy Stein fegyvertelen legénységét el lehessen velük látni.

Bem, mivel Lüders hollétét még nem tudta, úgy ítélte meg a helyzetet, hogy Marosvásárhely elvesztése következtében onnan fenyegeti a legközelebbi veszedelem. Azt határozta tehát, hogy Báró Kemény Farkas ezredesnek a kolozsvári kerületből Marosvásárhelyre rendelt csapataival s Damaszkín hadosztályával, Besztercére szorítja vissza Grotenhjelmet. Úgy remélte, hogy négy nap alatt lebonyolíthatja ezt a hadműveletet. Azután pedig 8000 főnyi haddal Nagyszebenre veti magát s a Vöröstoronvi-szoroson át Oláhországba tör.⁴⁹

Feltétlenül számított reá, hogy Lüders a moldvaországi hadjárat s a Grotenhjelm ellen meginduló támadás hatása alatt, visszafordul Nagyszebenből s így a háta mögött nem lesz nehéz elfoglalnia ezt az annyira féltett várost. *Tervének második fele tehát részben az volt, amelyet augusztus első napjaiban valóban végre is hajtott.*

De Grotenhjelm megtámadása másnap már le is került a napirendről. Először is Damaszkín hadosztálya újból megszállotta Marosvásárhelyet, Grotenhjelm pedig nem mozdult Szászrégenből s csak előcsapatait küldötte előre Radnófájáig. Más-

⁴⁵ Stein a hadügyminiszternek: Marosportus, 1849. júl. 25. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldakten der ung. siebenb. Armee. 1849. Fasc. VII. Nr. 15.)

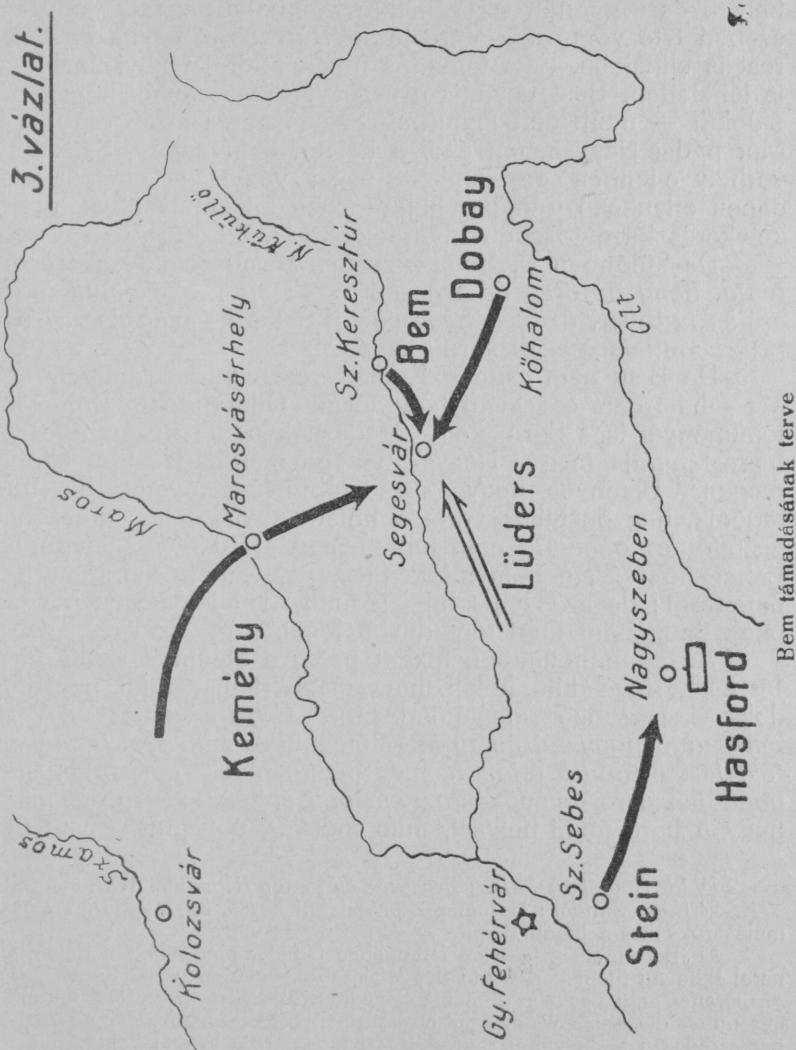
Stein gróf Vécsey tábornoknak: Lámkerék, 1849. júl. 26. (U. o. Nr. 16.)

⁴⁶ U. o.

⁴⁷ Több hadtörténetírónk szerint — tévesen — Csikszentgyörgyig.

⁴⁸ M. kir. Hadilevéltár: 1849-i iratok (Irregistrata). Ez a parancsnok-változás azonban nem történt meg.

⁴⁹ Bem Kossuthnak: M. Vásárhely, 1849. júl. 28. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldakten der ung. siebenb. Armee. 1849. Fasc. VII. Nr. 17.)

részt pedig megtudta Bem, hogy Lüders már közelebb van, mint hitte. Így hát a beszercei hadműveletre még akkor sem lett volna ideje többé, ha a Marosvásárhelyre rendelt segítőcsapatok már meg is érkeztek volna.

Új hadműveleti tervet kellett tehát kigondolnia. Több hadtörténetírónk, Ramming nyomán,⁵⁰ azt állítja hogy Bem a beállott helyzet kövélkeztében azt határozta, hogy Marosvásár-

helyen összegyűjtött seregével Székelyudvarhelyen (!) át Nagyszeben felé vonul s a Vöröstoronyi szorossal együtt ezt a várost is elfoglalja. Ez a támadás már a földrajzi helyzetnél fogva is lehetetlen. Bem ugyanis a segesvári támadáshoz kijelölt csapatokat — mint látni fogjuk — Székelykeresztúron egyesítette. Már pedig Nagyszeben ettől a helytől délnyugatra, Székelyudvarhely ellenben északkeletre esik; vagyis a magyar sereg éppen ellenkező irányban haladt volna kitűzött céljával, ha Székelykeresztúrról Székelyudvarhelyre vonul.

De különben is, *Bem közvetlen környezete 29-én este már tudta, hogy az öreg úr Segesvárra készül; Székelyudvarhely csakis balsiker, azaz a Segesvárról netalán szükségessé váló visszavonulás esetére került szóba.*⁵¹

De Bem nem csupán Kemény csapataira számított, amikor elhatározta segesvári támadását. Odarendelte Dobay különítményét is,⁵² Báró Stein ezredesnek pedig megparancsolta, hogy támadja meg a Nagyszebenben maradt Hasford altábornagyot.⁵³ Bizonyos, hogy ez az utóbbi hadművelet, ha megtörténik, nagyon megzavarja a hátát annyira féltő orosz hadtestparancsnokot. De nem történt meg. Okát máig sem tudjuk. Lehet, hogy Stein nem kapta meg, vagy már későn kapta Bem parancsát; de az is lehet, hogy a július 30-i jelentésében vázolt okok miatt nem mert támadásba fogni.⁵⁴

Az elmondottakból, főként pedig a Steinnak szóló útasításból, eléggé kitünhetett, hogy maga Bem ezúttal nem gondolt Nagyszeben megtámadására. *Célja egyelőre nem volt más, mint hogy bármi áron is megállítsa Lüderset a Székelyföld felé irányuló útjában, még pedig minél hamarabb, mert gondolkodásra, télovázásra nem volt sok idő.* Arra számított, hogy a harc utáni helyzet, mint máskor, úgy most is, ad neki

⁵¹ *Id. Gyalokay Lajos: Segesvár és Petőfi. (Hazánk: 1887. évf. 251. l.*

⁵² *Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca. 88. l. — Dick előnyomulásáról mitsem tudott Bem.*

⁵³ „Bei einem getödteten feindlichen Officier fand sich ein Befehl General Bem an Stein vor, worin der letztere angewiesen wird Hermannstadt anzugreifen und wenn es ihm nicht gelingt die Russen zurückzudrängen, gegenüber dieselben wenigstens eine drohende Stellung anzunehmen“ (Dorsner ezredes a hadügyminiszternek. — *Kriegs. Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenb. 1849. Fasc. VIII. Nr. 3).*

Valószínűleg csak a parancs fogalmazványja volt az elesett tisztnél, aki talán Zeyk Domokos százados, Bem egyik hősihalált halt segédtestje lehetett. A segesvári és a nagyszebeni támadásnak egyszerre kellett volna történnie.

⁵⁴ „... Russen in der Fronte, den wallachischen Aufstand in der Flanke, Verrath im Rücken; keine Kavallerie, kein Musketenpulver, keine grossen Kapseln noch Zünder, kein Geld, feindselige Einwohner und eine Artillerie die ich erst flicken muss! Sogar Medicamente fehlen, dafür habe ich die Cholera in der Truppe“. (Stein Kossuthnak: Szászsebes, 1849. júl. 30. — *Kriegs-Archiv Wien: Feldacten der ung. siebenb. Armee. 1849. Fasc. VII. No. 19).*

módot és alkalmat reá, hogy valami újabb és nem várt sakkhúzással kellemetlenkedjék az oroszoknak.

*

Ismerve most már a hadműveleti terveket, lássuk, mi történt azok alapján a segesvári ütközetet megelőző utolsó napig, azaz július 30-ig. (4. vázlat.)

Már volt róla szó, hogy Lüders július 29-én Segesvárra érkezett, Dick pedig ugyanakkor a Kőhalomtól délnyugatra eső Garalig hatott. Lüders Segesvárott akarta megvárni Dick hadműveleteinek eredményét s talán Székelykeresztúrra való előnyomulását is.

Grotenhjelm nem mozdult szászrégeni és radnótfáji állásából.⁵⁵

Ellenben Clam-Gallas azt jelenti Szentpéterről, július 27-én, hogy a magyar csapatok⁵⁶ aznap délelőtt elhagyták Sepsiszentgyörgyöt. Ennélfogva 28-án ő is megindul s előcsapataival Sepsiszentgyörgyöt, hadteste többi részével pedig Illyefalvát szállja meg.⁵⁷

Azt is írja, hogy ilyenformán Dannenberg altábornagy kívánságának is eleget tehet (?), mert ez az előnyomulás már is fenyegeti a Moldvaországban maradt Tuzson János őrnagy visszavonulását (?). Vagyis: Clam-Gallas még akkor se merte elzárni az Ojtozi-szorost, úgy hogy a magyar csapatok minden fennakadás nélkül visszatérhettek Háromszékbe. A távoli fenyegetés nem ártott nekik.

Mivel Gál Sándor fokozatosan hátrált Bükszád felé, az osztrák hadtest július 29-én megszállotta a Sepsiszentgyörgy közelében levő Árkost, Gidófalvát és Zoltánt is.⁵⁸

Magyar részről a beszercei hadosztály (Dm.) Marosvásárhelyen állott. Bem csupán egy huszárszázadot vett el tőle⁵⁹ s a Székelykeresztúron gyülekezett nagyszabeni csapatokhoz (N.) irányította. Egyes csapattestek (X.) még útban voltak oda Sepsiszentgyörgyről.⁶⁰

⁵⁵ Marosvásárhely—Radnótfája: 29 km.

⁵⁶ Gál Sándor székely hadosztályának maradványai.

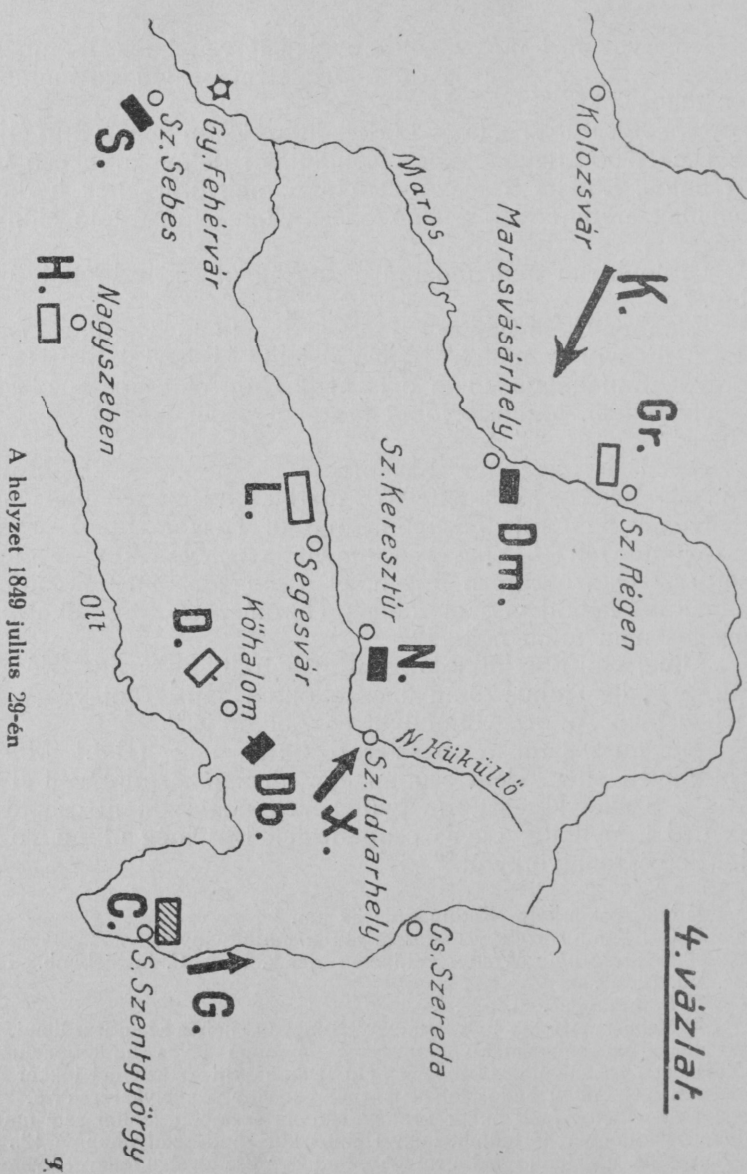
⁵⁷ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenb. 1849. Fasc. VII. Nr. 69.

⁵⁸ *Ramming*: i. m. 527. l.

⁵⁹ Megcsontosodott balvéleménnyel nagyon nehéz szembezállani, de azért mégis hangsúlyozni kívánom, hogy merőben téves hadtörténetíróink javarésznél az az állítása, hogy Bem Damaszkín beszercei (akkor Marosvásárhelyen állott) hadosztályát is magával vitte Székelykeresztúrra.

Nem vihette, mert akkor Grotenhjelmnel szemben semmi sem maradt volna. De különben is tudjuk, hogy Damaszkín hadosztályához a 12., 73., 76., 83. és 84. zászlóalj, a III. vadászrezd egy osztlálya, a lengyel gyaloglégő, az 1. és 2. tartalékszázlój, majd később az 50. zászlóalj is tartozott. Ezek közül azonban egyik se vett részt a segesvári ütközetben.

⁶⁰ A 81. zászlóalj, a 80., 82. zászlóalj s a 27. zászlóalj tartalékának egyes részei, 1 huszárszázad és 2 üteg.

Dobay különítménye Kőhalom közelében lehetett.

Stein, akihez a dévai hadosztály csapatainak egy része is csatlakozott, Szászsebesen, előcsapataival Kútfalva—Kelnek vonalában állapodott meg.⁶¹

Végül Keménynek eredetileg a besztercei harctérre szánt, de azután Marosvásárhelyre irányított különítménye még útban volt. Kétségtelen, hogy Bem azt a parancsot hagyta Marosvásárhelyen, hogy Kemény ne Székelykeresztúron, hanem a leg-rövidebb úton, Ákosfalván, Balavásáron és Hétúron át csatlakozzék hozzá.⁶²

III.

Erőviszonyok

A hadtörténelemben mindig nagyon fontos a szembenállott harcoló felek erejének s a csapatok minőségének megbízható megállapítása, mert enélkül se a küzdő seregek, se egyes csapattesteik teljesítményeit nem mérlegelhetjük igazságosan.

Különösen fontos ez az 1848/49-i hadiesemények tárgyalása közben, mert ezen a téren is temérdek hamis adattal találkozunk lépten-nyomon. A hiba oka egyrészt a hivatalos állománykimutatások hozzá nem férhető volta vágy hiánya, másrészt pedig íróink jókora részének az a törekvése volt, hogy balsikerünket a szembenállott erők nagyfokú aránytalanságával mentegesse s ezt az aránytalanságot — minden lelkiismeretfurdalás nélkül — még nagyítsa is. Így például elégszer olvashatjuk azt az alaptalanul odavetett állítást, hogy Bem „tízszeres túlerő” ellen harcolt Erdélyben, holott a magyar és az ellenséges hadak valódi arányszáma 4 : 6 volt.

A segesvári ütközet különféle leírásaiban a honvédsereg állománya 2000 és 9600, az oroszé pedig 12 és 24 ezer fő, tehát nagyon tág határok között ingadozik.

A vaktában összehordott sok téves adat hosszas felsorolása és egyenkint való cáfolgatása helyett, próbáljuk hiteles okmányok alapján megközelíteni a valóságot. De még mielőtt a számokra áttérnénk, állítsuk össze az ellenfelek pontos hadrendjét is.

Bem 1849 július 31-ig ezeket a csapatokat gyűjtötte össze Székelykeresztúron :⁶³

⁶¹ Stein Vécsey tábornoknak : Lámkerék, 1849 július 26. (Feldacten der ung. siebenb. Armee. 1849. Fasc. VII. Nr. 16.)

⁶² Marosvásárhely—Segesvár ezen az úton 52 kilométer.

⁶³ Gróf Haller József, id. Gyalóky Lajos és Mütter Ferenc adatai nyomán.

Gyalogság.

80.	honvédszászlóalj	2 százada	
81.	"	"	6 „ (Endes József őrnagy)
82.	"	"	4 „ (Kovács Ignác őrnagy)
88.	"	"	3 „ (Péchy István százados)
27.	"	" tartalékának ⁶⁴	4 százada (Deák György őrnagy)

Mindössze 19 század.

Lovasság.

8. sz. („Coburg-“)	huszárezred	7-ik százada	(Poplavski Ádám százados) ⁶⁵
11. sz. (székely határőr-)	huszárezred	4-ik százada	(Moján Dániel százados) ⁶⁶
11. sz. (székely határőr-)	huszárezred	1/2 7-ik százada	(Zonda főhadnagy)
15. sz. („Mátyás-“)	huszárezred	egy százada	(?)

Mindössze 3^{1/2} század.

Tüzérség.

6-fontos várad-debreceni gyalogosüteg	: 6 ágyú és 2 db. 7-fontos tarack, ⁶⁷
6-fontos székely gyalogosüteg	: 4 ágyú,
1. sz. székely lovasüteg (Pap Sándor főhadnagy) ⁶⁸	: 4 ágyú,
Mindössze	: 14 ágyú, 2 tarack.

A Segesvárra vitt orosz sereg hadrendje pedig ez volt:⁶⁹

Gyalogság

Lublini vadászezred (4 zászlóalj)	: Lipsky ezredes
Zamosci	" " Golikoff ezredes
5. sz. lövész-zászlóalj	: Krusenstern alezredes
Mindössze	9 zászlóalj.

Lovasság.

„Nassau herceg“ dzsidásezred (8 szd.)	Sevics ezredes
1. sz. kozákezred (6 század)	: Mihailov alezredes
Mindössze	14 század.

⁶⁴ A 24., 27., 50. és 79. zászlóaljnak külön „tartaléka” volt, mely az illető zászlóaljhoz besorozott újoncok fölöslegéből alakult. Ezeket a „zászlóaljtartalékokat” (a német okmányokban „Cadre Bataillone”) nem szabad a határvédő „tartalék zászlóaljakkal” („Reserve-Bataillone, „Grenz-Bataillone”) összetéveszteni.

⁶⁵ Megsebesült.

⁶⁶ Megsebesült.

⁶⁷ Ágyúi a nagyváradi öntőházban készültek. „Ne bánts a magyart” felirással.

⁶⁸ Megsebesült.

⁶⁹ Neidhardt: i. m. I. II. 70. és kll.

Tüzérség.

6. sz. könnyű gyalogos üteg (8 ágyú): Terlezky alezredes
 7. sz. könnyű gyalogosüteg⁷⁰ (8 ágyú): Samoilovic százados
 9. sz. lovasüteg (8 ágyú): Reissig ezredes
 4. sz. 12-fontos üteg (8 ágyú): Nyemov ezredes
 Mindössze 4 üteg (32 ágyú).

Műszaki csapatok.

5. sz. árkász-zászlóalj (Ivanov ezredes).

Azonban nagyon fontos tudni, hogy a zászlóaljak, lovaszázadok és ütegek száma egymagában még nem ad teljes képet az erőviszonyokról, mert például az erdélyi honvédszászlóaljak, az utolsó kimutatások szerint is nagyon különböző, 507⁷¹ és 1734⁷² fő között ingadozó állományúak voltak; azonkívül pedig a honvédszászlóaljak hat, ellenben az oroszok csak négy századból állottak. Elő kell tehát vennünk a létszámkimutatásokat, hogy minden tévedést eloszlássunk. Egy kissé unalmas; de szükséges lévén, nem térhetünk ki előle.

Sajnos, éppen a segesvári ütközet előtti utolsó napokról nincsenek állománykimutatásaink. Minél inkább zavarodott és bonyolódott a helyzet, annál gyérebben és hiányosabban érkeztek be az egyes parancsnokságok kimutatásai az erdélyi hadseregparancsnokság marosvásárhelyi központi irodájába, míg végül július utolsó hetében teljesen elmaradtak. A legkésőbbiek július 24-i keletűek. Azonban még így is eléggé tájékoztatnak az erőviszonyokról.

A segesvári ütközetben résztvevő csapatoknak az utolsó állománykimutatások óta nem voltak véres harcai. Az úgynevezett „véres veszesség” átlag 2 és 5 százalék között mozgott, tehát nem volt nagynak mondható. Ennél sokkal jobban apasztotta a csapatokat a tömeges szökés,⁷³ továbbá a sok betegség, főként pedig a kolera és a vérhas. Mivel azonban az így beállott fogyatéket ujoncok besorozásával időről-időre csaknem teljesen pótolták, nem járunk messze a valóságtól, ha a

⁷⁰ Az orosz ütegek két félütegre, szerintük osztályra (divisióra), tagozódtak.

⁷¹ 72. zászlóalj.

⁷² 123. zászlóalj.

⁷³ Bem háromszéki kis seregéből július 10. és 19. között 210 ujonc szökött me. (Pap Károly őrnagy jegyzéke a megszökött ujoncokról: Maksa, 1849 jul. 19. — Birtokomban.)

... a legénység a fegyelem hiánya miatt, ha győzünk, — ha veszünk, hazaszökik” (Németh László kormánybiztos Kossuthnak: Bükszád, 1849 július 5. — *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten der ung. siebenb. Arme. 1849. Fasc. VII. Nr. 6.)

Lásd még Bem jún. 29., jul. 3. és jul. 5-én kelt napiparancsait (Nagy S. i. m. Okmánytár LXIX. és k. II.), továbbá Szabó Samu tüzérfőhadnagy jun. 28. és 29-én kelt tudósításait. (U. o. 169. 170. l.).

legkésőbbi állománykimutatások adataiból átlag csak 5 százaléket vonunk le.

A 80. zászlóalj két százada s a 82 zászlóalj négy százada egyesítve szerepel a július 20-i kimutatásban 1198 főnyi állománnyal. Ezek résztvettek a Sepsiszentgyörgy körül július 20. és 23-a között vívott harcokban, a 27 zászlóalj tartalékával együtt, amely — ugyancsak 20-án — 1098 főből állott. Eből tehát a Segesvárra vitt négy századra körülbelül 730 ember esik.⁷⁴

A 81. zászlóaljról szóló utolsó kimutatás július 13-án kelt s 622 főt tüntet fel. Ez a zászlóalj is résztvett július 23-án a sepsiszentgyörgyi (harmadik) ütközetben, de már csak a legvégén érkezett s így nagyobb vesztesége alig lehetett.

A 88. zászlóalj Nagyszebenből Székelykeresztúrra vonult három százada (660 fő) a nyári hadjáratban, egészen a segesvári ütközetig, egyáltalán nem harcolt. Július 10-én 32 főnyi (5%) betegállománya volt.

Ha már most az egyesített adatokból az előbb említett 5 százalékot levonjuk, azt az eredményt kapjuk, hogy Bem Székelykeresztúron összegyűjtött gyalogsága 3000 főnél több alig lehetett.

A 8. sz. („Coburg“-) huszárezred 7-ik századának fele 60 lovassal szerepel a július 20-i állománytáblázatban. Az egész tehát 120 lovasból állhatott.

A 11. (székely-) huszárezred 4. századának július 17-én 133 lovasa volt. Résztvett a háromszéki és moldvaországi harcokban július 20. és 24-e között. Tehát vesztesége is volt, amelyet az utolsó napokban már nem pótolhattak.

Ugyanennek az ezrednek fél 7-ik százada július 17-én 62 lovassal érkezett Nagyszebenbe, s harcban azóta nem volt része.

Nem harcolt már hosszú idő óta a 15. („Mátyás“-) huszárezrednek szintén Nagyszebenből jött százada se. Ennek július 20-án 185 lovassa volt.

Mindent egybevéve s az utolsó állománykimutatás óta nem pótol hiányokra 5 százalékot leszámítva, Bemnek július 31-én 470—480 lovasa lehetett.

A tüzérségnél rendszerint csak a lövészerszámok számát szokás feltüntetni, bár ez nem helyes, mert egyáltalán nem közböbs dolog, hogy a kezelő- és hajtólegénység, valamint a lovak száma teljes-e vagy sem.

A segesvári ütközetben résztvett magyar tüzérséget, némi valószínűséggel, 240—250 főre becsülhetjük.⁷⁵ Ezzel együtt az egész különítmény 3700 főre rughatott, de — mint látni fogjuk — még az összecsapás előtt megfogyalkozott.

*

⁷⁴ Valamennyi itt idézett állománykimutatás birtokomban van.

⁷⁵ A szekeresekkel együtt.

Az orosz csapatokat illetőleg csak június közepéről ismerünk pontos állománykimutatást.⁷⁶ Ebben a Segesvárnál harcolt két vadászrezd és a lövész-zászlóalj mindössze 6962 fővel, a dzsidás- és a kozákezred együttvéve 1817 lovassal, a tüzérség 678, az árkász-zászlóalj pedig 912 fővel szerepel. Ez tehát együttesen 10369 fő lenne.

Azonban ebből is le kell számítanunk jó sokat, többet mint a magyar csapatoknál. Tudjuk ugyanis, hogy a Magyarország ellen küldött orosz hadseregnek, *a háború végéig*, körülbelül 12 százalékra rugó véres vesztesége volt. Ellenben a kolerában megbetegedettek száma 10 százalékra, a más betegségben szenvedőké 45 százalékra rugott.⁷⁷ Ez tehát mindössze 157 százalék lenne. Ebből a július 31-ig beállott fogyatéokra átlag 12 százalékot számíthatunk,⁷⁸ vagyis ennek levonásával körülbelül 9100—9200 fő marad, mint Segesvárnál számbavehető harcosállomány. Ez, bárha alatta is marad a forrásainkban említett 12 ezer főnyi minimumnak, több mint kétszerte erősebb volt Bem Székelykeresztúron egyesített különítményénél.

Természetes, hogy ezeknek a számoknak csupán *megközelítő* értéke lehet.

Az elmondottak alapján önként jelentkezik az a kérdés, hogy mekkora lett volna Bem hada, Kemény és Dobay odarendelt csapataival együtt?

Hadtörténetíróink Keménynek a kolozsvári kerületből elindított különítményét általában 4000 gyalogosra 300 lovasra és 18 ágyúra becsülik. Ennyi *rendes* csapata azonban nem lehetett, mert ilyen sokat Stein se adhatott volna oda neki a maga elég gyöngye hadosztályából. Annyit tudunk, hogy Kemény magával vitte a „bihari önkéntes őrhad”-ból alakult 123. zászlóaljat,⁷⁹ továbbá a II. vadászrezd egy osztályát is.⁸⁰ Az előbbinek állománya 1734 fő volt, az utóbbié 300 fő lehetett. Ehez még valamennyi lovasságot és tüzérséget adva, talán 2300 főre becsülhetjük ezt a különítményt. Lehet, hogy voltak ezenkívül irreguláris (nemzetőr- és szabad-) csapatai is, de ezeket jobb kihagynunk a számításból, mert harci értékük nullánál is kisebb levén, csak bajszerzők voltak, ahelyett, hogy segítettek volna.

⁷⁶ Neidhardt : i. m. I. II. 70. és k. II.

⁷⁷ U. o. III. 135. I.

⁷⁸ Hogy ez a szám nem túlzott, bizonyítja az a körülmény, hogy az Oláhországon harc nélkül átvonult erdélyi osztrák hadtest, június 22. és július 15. között, állományának 20 százalékát veszítette el.

⁷⁹ Hegyesi Márton : A 123-ik honvéd zászlóalj (*Biharmegyei Rég. és Tört. Egylet Évkönyve* 1888. 80. és k. II.)

⁸⁰ Lehoczky József közlése. (1848/49 *Tört. Lapok* : 1895. évf. 35. I.)

A vadászrezdek 8 osztályra tagozódtak. Mindenik osztályban 2 század volt, egyenkint 150 főnyi állománnyal. Az oroszok betörésekor az erdélyi vadászrezdek nagyobbára még az alakulás stádiumában voltak.

Dobay különítményét 3500 gyalogosra, 500 lovasra és 9 ágyúra becsülte Dorsner ezredes.⁸¹

Ha csupán a *rendes csapatokat* számítjuk, akkor ez a becslés is többszörösen túlzott, mert Dobaynál *akkor már csak a 32. zászlóalj, a 10. („Vilmos-“) huszárezred 70 és a 15. („Mátyás-“) huszárezred 30 lovasa, továbbá 6 ágyú volt. Mindössze valami 1000 fő.*

Ezt tehát Bem Székelykeresztúrra gyűjtött kis hadához adva, $3700+2300+1000 = 7000$ fő lesz az eredmény. Vagyis *az orosz és a magyar csapatok állománya között nem lett volna akkora különbség, amely a sikert teljesen kizárta volna.*

*

Az orosz csapatok minősége eléggé ismert lévén, itt most csak a magyar csapatok harci értékéről lesz szó.

A 81. (székely) zászlóalj az oroszok betörése idején a gyulafehérvári ostromzárhoz tartozott s mind az oláhokkal, mind pedig a várőrség ismételt kitöréseivel szemben, derekasan megállotta a helyét. Szentiványi kormánybiztos, Stein ezredes jelentése alapján, dicsérőleg emlékezik meg róla, parancsnokával, Endes őrnaggyal egyetemben.⁸² A július 23-i sepsiszentgyörgyi ütközet végén ez a zászlóalj billentette helyre a már megbomlott egyensúlyt. Tehát nagyon hasznavehető vitéz csapat lehetett s csak az volt a baj, hogy június 20-tól július 13-ig 938 főről 678 főre olvadt le.⁸³ Pótlást, tudtommal, nem kapott.

Nagyon vitéz csapattest volt a szintén székely 82. zászlóalj is, a hozzá ideiglenesen beosztott 80. zászlóaljbeli két századdal együtt, de éppen az utolsó hetekben sok újoncot kapott, ami tetemesen csökkentette harci értékét.

Még rosszabbul állott a dolog a szatmármegyei önkéntesekből alakult 88. zászlóaljnál. Ez ugyanis június 18-tól július 10-ig 482 főről 1123-ra szaporodott, vagyis 641 az utolsó hat hét folyamán besorozott újonca volt s ezek közül július 10-én még 417 embernek hiányzott a puskája.

A (biharmegyei) 27. zászlóalj Segesvárnál küzdött tartaléka csak június hó folyamán alakult. Június 21-én, akkori 1168 főre rugó állományában mindössze 260 kiképzett katona akadt. A többi teljesen gyakorlatlan s így egyelőre hasznavehetetlen volt. Ezek a hosszú, fárasztó menetet természetesen nem bírták s így történt, hogy mire a zászlóalj Kolozsvárról Marosvásárhelyre ért, 377 volt a szolgálatra képtelenek száma.

⁸¹ Dorsner ezr. a hadügyminiszternek. Segesvár, 1849 aug. 1. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenb. 1849. Fasc. VIII. N° 3.)

⁸² Csányi-levéltár: 2620. sz.

⁸³ Ebből is hiányzott, részint betegség, részint elvezényelés folytán, 56 ember.

A fogyatékos csak július közepén pótolták, a háromszéki hadműveletek megindulása előtt.

A Segesvárra vitt lovasságból csak a 8. („Coburg-“) huszárezred 7. százada volt kifogástalan. Sajnos, június 20-tól július 4-ig 187 főről 122-re apadt, anélkül, hogy póllást kapott volna.

A 11. és 15. huszárezredben a honvédség se nagyon bízott.⁸⁴ De nem is csoda, ha meggondoljuk, hogy például a 11. huszárezred II. osztályának (június 15-én) 308 embere között 140 hasznavehetetlen újonc és 317 lóva között 148 tanulatlan nyers remonta volt.⁸⁵ S mivel az oroszok néhány nap múlva elkövetkezett betörése után se idő, se alkalom nem kínálkozott a rendszeres kiképzésre, érthető, hogy ló és lovas részben még a segesvári ütközet idején is, hadilábon állott egymással.

15. huszárezred egyik százada (140 lovas) június 20-án kard nélkül vonult az oroszok elé.⁸⁶

Az ezred II. osztályánál még július 10-én is hiányzott 50, a III. és IV.-nél egyenkint 90 ló. Nyilvánvaló, hogy ha talán az utolsó pillanatban be is szerezték őket, mindvégig nem voltak teljes értékűek. Ennél az ezrednél különben a legénység és a lovak felszerelése is nagyon hiányos volt és mindvégig az is maradt.

A tüzérség, jóllehet a kezelőlegénység nagyobbára 15—17 éves suhancokból (részben diákokból) került ki, általában véve jónak volt mondható, bár itt is észlelhető volt a jól kiképzett hajtólegénység és az erősebb fajtájú hámoslovak hiánya.⁸⁷ Végül pedig nem szabad elhallgatni a Gábor Áron-féle ágyúknak azt a kellemetlen tulajdonságát, hogy — az öntésüknél alkalmazott helytelen eljárás következtében — a gyorsabb és tartósabb tüzelést nem állották ki.

Talán kissé hosszasan foglalkoztam a csapatok állományával és minőségével. Minthogy azonban hadtörténetíróink — megbízható adatok hiányában — többé-kevésbé röviden tárgyalják ezeket a kétségkívül nagyon fontos kérdéseket, szükségesnek látom, hogy a mindefelé lábrakapott téves véleményekkel szemben, a birtokomban levő hivatalos adatok alapján közelítsem meg a valóságot.

Mint az elmondottakból látható, a honvédcsapatoknál sok minden nem volt úgy, ahogyan lennie kellett volna. Annál nagyobb érdem, hogy ezek a fogyatékosan kiképzett s hiányosan felszerelt csapatok mégis megállották a helyüket, sőt az oroszok dicséretét is kivívták maguknak. Ez kétségkívül az elsőrangú emberanyagnak tudható be, mert az úgynevezett „alsóbb vezetés“-nek vajmi kevés része volt benne,

⁸⁴ Nagy Sándor : i. m. 170, I.

⁸⁵ Ehhez az osztályhoz tartozott a Segesvárnál szerepelt 4. század is.

⁸⁶ Nemz. Múzeum levéltára. Törzsananyag. 1849 júniusi iratok.

⁸⁷ A hajtólegénységet és a hámoslovakat a szekerészcsapat adta.

IV.

Az ütközet

A segesvári ütközetnek nagyon bő irodalma van, de semmiképen se mondhatjuk, hogy a termék minősége is arányos a mennyiséggel. Sőt a valóság az, hogy ennek a temérdek leírásnak csupán igen kicsiny töredékét szabad az ütközet tárgyalásának alapjául elfogadnunk, mert legnagyobb része csak összezavarja, ahelyett hogy tisztázná a fogalmakat.

Magyarázata nagyon egyszerű: Tulajdonképpen nem is a szorosanvett ütközet, hanem főként (vagy kizárólag) Petőfi rejtélyesnek látszó eltűnése és halála izgatta a krónikások képzelőtehetségét. Így történt, hogy nem a harc, hanem a benne aktív szerephez nem is jutott költő került legtöbb leírás középpontjába. Az ütközet egyes részletei csak mozgatható színpalakként szerepeltek, amelyeket tetszés szerint tologattak ide-oda, hogy megadják velük Petőfi halálának a szerzők vélekedése szerint leginkább megfelelő környezetet.

A tárgyunkon kívül eső Petőfi-kérdésnek további bolygatása helyett, legyen elég itt annak pusztá megemlítése, hogy nyolc „hiteles szemtanú” a csatatér ugyanannyi különböző pontján látta elesni a költőt. A kilencedik Petőfi ugyancsak július 31-én Héjjasfalván, a tizedik pedig augusztus 6-án, a nagyszebeni utcai harcban pusztult el.⁸⁸

Érthető és meg is bocsátható, ha az ütközetnek azok a szemtanúi, akik évtizedekkel a szabadságharc után szólaltatták csak meg visszaemlékezéseiket, már nem tudták megbízhatóan elkülöníteni azt, amit valóban átéltek, attól amit később hallottak vagy olvastak. A hiba ott van, hogy akadnak, még pedig szépszámmal olyan krónikások is, akik mindenáron a szakszerűség látszatát, akarják leírásukban kelteni, noha az általános helyzetről, a hadműveleti tervekről, a magyar és orosz csapatok erejéről és állapotáról, az idő és tér egymáshoz való viszonyáról s a csatatér helyrajzáról fogalmuk sincs. S bárha ilyenformán minden stratégiai és taktikai tényezőt félredobnak, hangosan követik, hogy vallo-másukat minden előzetes megrostálás nélkül magunkévá tegyék.

Van például olyan „szavahihető szemtanú” is, akinek állítása szerint nem Bem támadott, hanem Lüders ütött rajta a Fehéregyháza mellett gyanutlanul táborozó magyar seregen, július 31-ének hajnalán.

Tűzetesebb vizsgálatra máris kiderült, hogy a „hiteles szemtanú” egy része ott se volt az ütközetben s így elejétől-végéig kohlomány mindaz, amit a maga élményeként ad elő.

Az meg éppen bizonyos, hogy a segesvári ütközet leírói

⁸⁸ Ezt a tizedik Petőfit Kurz Antalnak hívták s Bem hadititkára volt.

közül nagyon kevesen vették elő emlékező- és képzelő tehetségükön kívül, a térképet és a körzöt is s ez a körülmény is oka lehet azoknak a hibáknak, amelyek nem koholmány vagy szántszándékos ferdítés alakjában csúsztak be.

Sajnos, ennek az ütközetnek nincs magyarkézből származó egykorú és szakszerű leírása. A legtöbb krónikás már csak a mult század hatvanas éveitől kezdve foglalta — vajmi kevés katonai tudással — írásba azt, amit látott, hallott, vagy gyanított. Természetes, hogy ilyenformán a valódi szemtanuk leírásából is hiányzik az, ami az efféle emlékiratnak értéket adhat: a közvetlen, friss benyomás.

Se Bem, se akkori környezete nem írta meg a segesvári ütközet történetét. Czetz, aki állásánál és tájékozottságánál fogva a legalkalmasabb lett volna erre a feladatra, se mint szervező, se mint harcoló nem vett részt a nyári hadjáratban. Az erdélyi hadieseményekről szóló könyvét⁸⁹ külföldön írta, ahova hivatalos írásokat nem vihetett magával. Így hát az ő leírása is mások tollbamondása alapján készülvén, se nem eléggé részletes, se nem eléggé szabatos, nem is szólva az informátorok útján bejelentott sok hibáról.

Az orosz források közül legfontosabb Lüders 1849 augusztus 2-án kelt s Paskievics hercegnek szóló alapos jelentése,⁹⁰ amely — mint keltéből látható — két nappal az ütközet után készült.

Ugyancsak mint szemtanu írta meg, de már későbbben, az erdélyi hadjárat történetét Nyepokojcsicki ezredes, Lüders szállásmestere, aki Skariatín eleste után a hadtest vezérkari főnöke lett. Ennek munkáját⁹¹ azonban seholy sikerült megkapnom.

A segesvári ütközetre vonatkozóan nem szemtanu műve, de hivatalos adatok alapján készült, Neidhardt orosz vezérkari ezredes könyve.⁹²

Végül Oreus ezredesnek 1880-ban megjelent könyvét⁹³ kell megemlítenem, amely a szerzőnek az orosz Hadilevéltárban végzett kutatásain alapszik.

Osztrák részről két szemtanuja volt a szóbanforgó ütközetnek, tudniillik a két összekötő tiszt: Dorsner ezredes és Báró Heydte őrnagy. Az előbbi erről az eseményről is kül-

⁸⁹ „Bem's Feldzug in Siebenbürgen.“ Hamburg, 1850.

⁹⁰ *Correspondence relative to the affairs of Hungary. 1847—1849.* 337. és k. ll.

⁹¹ *Opisanie vojny v Transilvanii v 1849 godu.* Sz. Pétervár, 1858.

⁹² *Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen.* Berlin, 1851.

⁹³ Magyarra fordított címe: Az 1849-évi magyar háború leírása. (Szentgáli Antal: A segesvári ütközet orosz forrás nyomán. — *Hadtört. Közlemények*: 1922/23. évf. 279. és k. ll.)

dött a hadügyminiszternek jelentést⁹⁴ s részben ennek nyomán halad Ramming, többször idézett munkájában.⁹⁵

Heydte már sokkal későbbben, 1863-ban adta ki Lipcsében, szintén sokszor idézett könyvét,⁹⁶ de ebben kevesebbet mond erről a harcról, mint amennyit tőle, mint szemtanutól várni lehetne.

Magyar részről Gelich Richard volt az első, aki hadtörténelmi alapon — bár röviden — foglalkozott a segesvári ütközettel,⁹⁷ Ramming, Neidhardt és Heydte műveire támaszkodva a harc leírásában s átvéve forrásműveinek minden, itt fel nem sorolható tévedését is,

Ugyanis mindezeknek az a közös sánta lábuk, hogy egyoldalúak. De ez is érthető: magyar forrásra nem támaszkodhattak, mert nem volt. Másutt már említettem, milyen keveset érnek az erdélyi magyar hadseregparancsnokságnak csupán a kormány és a közönség megnyugtatóra szánt, legtöbbször semmitmondó jelentései.⁹⁸ A segesvári ütközetről részletes magyar jelentés nincs; legalább is a bécsi Hadilevéltárban nem található. Nem is valószínű, hogy készült volna, mert aligha volt rá idő a július 31-re következett mozgalmas és válságos napokban.

Az annyit vitatott harcnak magyar szempontból legfontosabb és legérdekesebb részleteit Gróf Haller Józsefnek köszönhetjük. Ő ugyanis sok éven át nagy szorgalommal gyűjtötte a Petőfi halálára vonatkozó adatokat. Számos, a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben még élt szemtanut hallgatott ki s vallomásuk értékét nem az íróasztalnál, hanem az ütközet színhelyén ellenőrizte, nem egy hamis tanuról rántva le a leplet. Hogy ezt megtehesse, lehetőleg meg kellett állapítania a harc minden fontosabb mozzanatát is.

Nagy kár, hogy nem írta meg ilyenirányú kutatásai alapján az ütközet történetét, mert így sok általa kiderített részlet ment örökre veszendőbe. A feltárt eredmény csekély töredéke Gracznak „Az 1848/49-i magyar szabadságharc története” című munkájában olvasható.⁹⁹ Ezenkívül pedig Haller grófnak birtokomban levő, 1886-ban és 1887-ben kelt, több ívnyi terjedelmű három levele s a hozzájuk csatolt három vázlat-tájékoztató azokról a részletekről, amelyek az előbb felsorolt kútfőkből hiányzanak.

⁹⁴ Segesvár, 1849. aug. 1. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen. 1849. Fasc. VIII. N° 3.)

⁹⁵ *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen, im Sommer des Jahres 1849.* (Pest, 1850.) 530. és k. II.

⁹⁶ *Der Sommer-Feldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849.* Leipzig, 1863. (84. és k. II.)

⁹⁷ *Magyarország függetlenségi harca.* Budapest, 1889. (III. 735. és k. II.)

⁹⁸ Lásd a függelék.

⁹⁹ V. 1087—1080. I.

Mivel Lüders teljesen tárgyilagosan írja le az ütközetet s egyetlen vitás pontot leszámítva nincs benne olyasmi, amin fennakadhatnánk, az itt következő leírás vázát az ő jelentése fogja alkotni. Ebbe illeszttem majd, kellő helyen, Gróf Haller feljegyzéseit, továbbá a többi forrásmunka hasznavehető adatait is.

Mint hogy nem vitáiratot szerkeszték, nem vállalkozhatom arra, hogy a mindenfelé felburjánhózt sok hamis adatot, ferdítést és koholmányt külön-külön cáfolgassam, mert ez egy egész kötetet töltené meg. Legyen elég tehát itt az eseményeknek a leghitelesebb kútfők nyomán készült száraz leírása, amelynek során csak egyes különösen szembeötlő, vagy a köztudatban már meggyökeresedett tévedésekre mutatok rá.

*

Bem július 30-án hajnalban indult el kíséretével Marosvásárhelyről. Még aznap Székelykeresztúrra érkezett, ahol már ott volt a Nagyszebenből kivonult, továbbá a Sepsiszentgyörgyről odarendelt csapatok egy része is. Az utolsó, a 27. zászlóalj tartalékának 4 százada, csak 31-én, éjjeli 1 órakor érkezett meg.¹⁰⁰

A vezér korán reggel megszemlélte a Székelykeresztúr nyugati végén felállított csapatokat s nagy bosszúsággal hallotta, hogy a legénység közül milyen sokan szöktek meg az elmúlt éj folyamán. Fél hat órakor volt az indulás, de a meneteszlop beosztását nem ismerjük pontosan; csupán annyit tudunk, hogy élén a 15. huszárezredbeli század, végén pedig a 80. és 82. zászlóalj közös parancsnok alatt egyesült századai haladtak.¹⁰¹ Mivel Kovács Ignác őrnagy hirtelen megbetegedett, Ferenczy György százados vette át a kombinált zászlóalj parancsnokságát.

Már a reggeli órákban is tikkasztó s azután egyre fokozódó forróság uralkodott. Alig haladt a kis sereg Székelykeresztúrtól számítva 3—4 kilométert, máris nagyon kellemetlen meglepetés érte. Ugyanis a Sepsiszentgyörgyről az Olt mentén felfelé hátráló Gál Sándor ezredes sürgős segítséget kért, hogy fel tudja tartóztatni a nyomában járó osztrák hadtestet.¹⁰²

Bem, abban reménykedve, hogy legkésőbb Segesvár táján magához veheti Kemény és Dobay különítményeit, hajlott Gál kérésére s a 81. zászlóaljat tüstént vissza is indította.¹⁰³ Mindenesetre nagy hiba volt, mert az ilyen ide-oda rángatott csapat tapasztalásszerint mindenünnen elkésik s így se itt se ott nem lehet reá számítani. A következőzés valóban azt mu-

¹⁰⁰ Mütter Ferenc közlése (1848/49, *Tört. Lapok* : 1897. évf. 107. l.)

¹⁰¹ Ezentúl 80/82. zászlóaljnak nevezzük.

¹⁰² *Id. Gyalokay Lajos* : i. m. 339. l.

¹⁰³ *U. o.*

tatta, hogy ez a zászlóalj már nem tudta megmenteni az Olt völgyén balrafordult helyzetet. Ennek a csapattestnek kiszakításával az anélkül is győnge magyar gyalogság 13 századra, tehát valami 2400 főre csökkent.

Akkor még senki se tudta, hogy Dick julius 30-án Kőhalom mellett megtámadta, rövid harc után szétverte, majd lovasságával Mirkvásárig üldöztette Dobay különítményét. *Ez tehát nem egyesülhetett többé Bemmel.*

Héjjasfalva és Fehéregyháza között¹⁰⁴ bukkant a magyar elővéd az orosz előőrsökre, amelyek minden nagyobb ellenállás nélkül visszahúzódtak Fehéregyházán át Segesvár felé.

Mai szemmel vizsgálva a dolgot, képtelenségnek látszik, hogy az előőrsök ilyen messze voltak a derékhadtól. De akkor ez volt az általános szabály s az 1849-i „Tábori Utasítás” is azt írja, hogy „hadseregek és hadtestek előőrseiket két órányi távolságra küldik előre.”¹⁰⁵ Abban az időben ugyanis az ellenség közeledtére nem az előrstartalék és a derékhad ment előre a főőrsök vonalába, hanem az előőrsök húzódtak hátra a derékhadhoz.

Az orosz előőrsök visszaszorítása után minden zavaró eset nélkül haladt tovább a kis sereg Fehéregyházáig, ahova 10 óra tájban ért.

Lüders, bárha most már tudta s nemsokára látta is, hogy magyar csapatok közelednek Héjjasfalva felől, sehogyan se igazodott el a helyzeten, a mindenfelől kapott sokféle, részben hamis hír alapján.

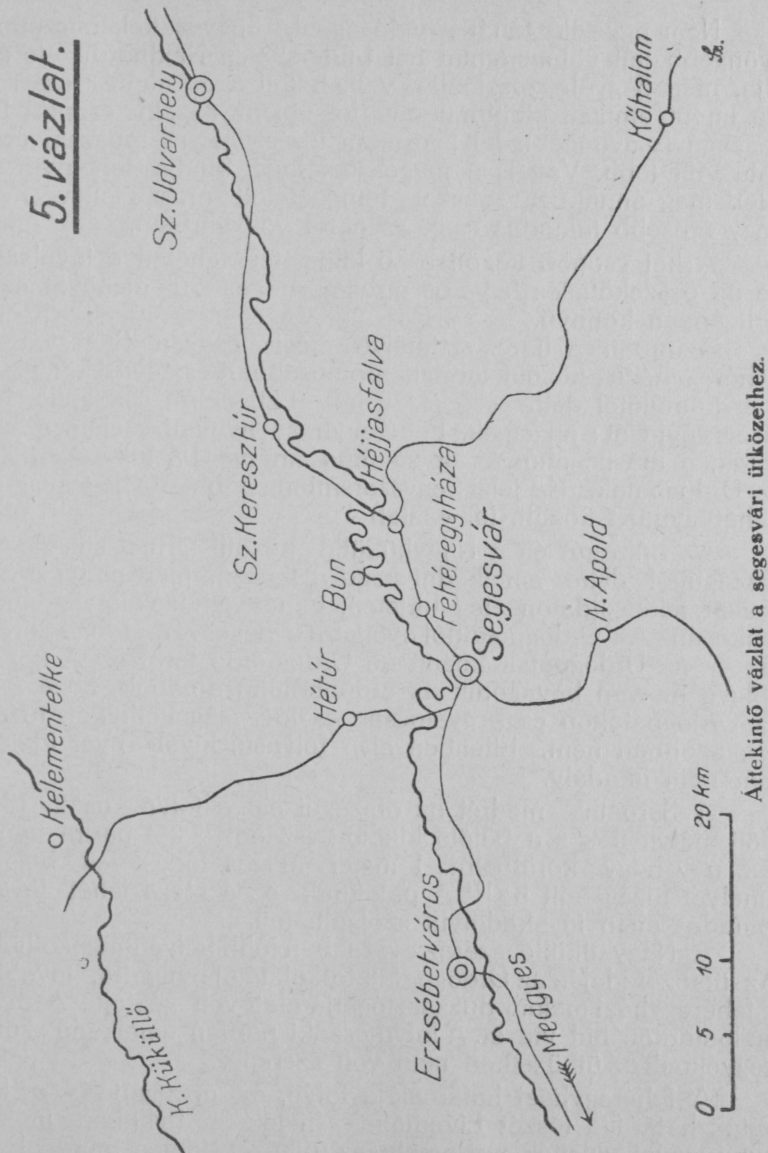
Hallotta, hogy Bem 28-án és 29-én Marosvásárhelyen volt s azt is tudni vélte, hogy abból az irányból fog támadni. De kapott olyan híreket is, amelyek Kőhalom és Fogaras felől érkező ellenségről szólottak.

Ilyen nagy bizonytalanság közepette — hogy lehetőleg többfelől biztosítsa magát s a Nagyszeben felé netalán szükségessé váló visszavonulást — kettéosztotta csapatait, még pedig olyanformán, hogy a zamosci vadászrezreddel, 4 dzsidás- és 1 kozákszázaddal, egy fél könnyű és két nehéz üteggel, valamint három árkász-századdal, Segesvártól északnyugatra, a Hétúr (Marienburg) felé vivő út magaslatán szállott meg. A lublini vadászrezred, az 5. lövész-zászlóalj, 4 dzsidás- és

¹⁰⁴ Több hadtörténetírónk szerint, a magyar sereg Ördögfalva és Szászfehéregyháza között találkozott az orosz előőrsökkel. Ördögfalva nevű község nincs Erdélyben, mert a német forrásokban említett Teufelsdorf (vagy Diewaldsdorf) magyarul nem Ördögfalva, hanem *Hejjasfalva*. (Lipsky: Repertorium locorum obiectorumque Hungariae. Pars II. pag. 55. et 146.) Középkori neve Eliásfalva, Illésfalva volt.

Az egykori Kőhalomszék területén levő Szászfehéregyháza pedig 47 kilométernyire van a Segesvár melletti Fehéregyházától, így hát nem is jöhet szóba ennek az ütközetnek tárgyalásánál.

¹⁰⁵ 12. l.

3 kozákszázad, $1\frac{1}{2}$ könnyű üteg, továbbá egy árkász-század, Segesvár keleti oldalán táborozott.

Hogy pedig délfelől se érhesse meglepetés, Segesvárot egy kozákszázadot hagyott hátra, amely felderítőket küldött Apold felé. Egyszersmind minden nélkülözhető szekeret a medgyesi országútra állított, egy kozákszázad fedezete alatt.

Nem egyezik tehát a valósággal, hogy a keleti csoport gyöngébb lett volna, amint azt Lüders¹⁰⁶ és Neidhardt¹⁰⁷ is állítja, mert 5 gyalogzászlóalja volt, holott a másiknak csak 4. Az imént említett kikülönítések folytán az északi csoport lovassága is gyöngébb lett; csupán tűzérsege és műszaki csapata volt több. Vagyis a megosztás ilyen módja sehogyan se felel meg annak a sokszor hangoztatott orosz feltevésnek, hogy erősebb támadás csak északról volt várható.

A két csoport között 5—6 kilométer lehetett a távolság; de az összeköttetés a város girbe-görbe és szűk utcáin át, nem volt éppen könnyű.

Azonban a harc színhelye mégis csak a Segesvár és Fehéregyháza közötti terület, pontosabban szólva, annak a Nagyküüllőtől délre eső része lett. Ezt, délről északfelé, két vízer vágja át; az egyik, Fehéregyháza nyugati szélén, a Sárpatok, a másik, ettől az országúton mérve $1\frac{1}{4}$ kilométernyire az Ördögpatok. Ez jelzi egyszersmind a határt Segesvár és Fehéregyháza között. (6. vázlat)

Az országút és a Nagyküüllő közötti terület sík, de az országúttól délre emelkedni kezd a térszín, még pedig a Segesvár felőli oldalon elég hirtelen, Fehéregyháza alatt azonban lankásan. Az Ördögpataktól nyugatra a Segesvári-erdő, a Sárpatok és az Ördögpatok között az Ördög-erdő terül el. A két érvölgye mélyen bevágódik az erdőborította dombok közé s itt az Ördögpatokon csak gyalogság és lovasság kelhet át, tűzérsege azonban nem. Ellenben alsó folyása, kivált nyár idején, már nem akadály.

A Sárpatok medrét az országút és a folyó között, 1849 előtt mélyítették s a belőle kikotort iszapot a két partra hányták, úgy hogy körülbelül 1 méter magas töltés lett belőle, amelyet fűzes nőtt be.¹⁰⁸ A pataknak ez a része tehát lovas-támadás ellen jó akadályul szolgálhatott.

A Nagyküüllő száraz évszakban több helyen átgázolható. Az ütközet idején az Ördögpatok torkolatától nyugatra, továbbá a fehéregyházi malom duzzasztógátja alatt volt gázlója. A mély malomárkon híd vitt át. A folyó északi partján emelkedő szőlőhegyeknek az ütközetben nem volt szerepe.

A fehéregyházi határnak a folyó, az országút és a két patak határolta részét Livadiának hívták s 1849-ben jórészt kukoricával vetették be, amely az ütközet idején már olyan magasra nőtt,¹⁰⁹ hogy lovasember is alig látszott ki belőle. Az

¹⁰⁶ l. h.

¹⁰⁷ l. m. III. 84. l.

¹⁰⁸ Gróf Haller József közlése.

¹⁰⁹ Lüders idézett jelentése szerint $1\frac{1}{2}$ szazsen. (Egy szazsen = 7 orosz láb = 2.135 méter).

országúttól délre elterülő Rogina nevű határrész tarló volt, melyről azonban még nem hordták el a búzakereszteket.¹¹⁰

*

Reggel fél kilenc óra lehetett, amikor egy kozák azt a jelentést hozta Skariatin tábornoknak, hogy az udvarhelyi országúton ellenség közeledik,¹¹¹ A vezérkari főnök eleinte nem akarta elhinni, úgy vélekedvén, hogy a kelet felől jövő menetoszlop csakis Dick tábornoknak Kőhalomról Segesvárra rendelt különítménye lehet. Azonban csakhamar egy másik jelentés is érkezett, szintén a magyarok közeledéséről szólva. Skariatin azonnal értesítette a hallottakról az északi csoportnál tartózkodó hadtestparancsnokot, egyúttal pedig tüstént intézkedett, hogy a keleti csoport csapatai azonnal foglalják el harc esetére kijelölt állásaikat.¹¹²

Az országúttól délre, az Ördögpaták balpartján húzódó magaslaton, vagyis az egész arcvonal közepetáján, a 7. sz. könnyű gyalogosüteg helyezkedett el (A).¹¹³ Lipsky ezredes, a lublini vadászrezd parancsnoka, ezredének 4. zászlóalját az üteg balszárnyára (B), 2. és 3. zászlóalját pedig jobbszárnyára állította (C), Az 1. zászlóalj, az 5. lövész-zászlóalj, a 6. sz. könnyű gyalogosüteg fele, továbbá egy árkász-század a tartalékot alkotta, több mint egy kilométernyire az Ördögpaták mögött (D).

A balszárny, Demidov tábornok parancsnoksága alatt, a „Nassau herceg” dzsídásezred négy s az 1. doni kozákezred három századából állott (E).¹¹⁴

Lüders, aki a magyarok közeledéséről kapott jelentésre rögtön a keleti csoporthoz sietett, helybenhagyta vezérkari főnökének intézkedéseit. Csupán annyit változtatott rajtuk, hogy a jobbszárnyat az 5. lövész-zászlóalj két századával erősítette meg; a medgyesi országútra küldött vonat biztosítására pedig még egy vadász-zászlóaljat s egy félüteget rendelt az északi csoportból.

A 7. sz. üteg mellett tartózkodó orosz hadtestparancsnok jól megfigyelhette a magyaroknak Fehéregyházáról való kibontakozását. Bem hadát komoly támadásra nagyon gyöngének látván, állítólag megmaradt korábbi meggyőződésénél, hogy

¹¹⁰ Gróf Haller József közlése.

¹¹¹ Dorsner ezredes 1849 aug 1-i jelentése szerint 8 órakor érkezett az első hír. (Kriegsarchiv Wien : Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen. 1849. Fasc. VIII. N. 3)

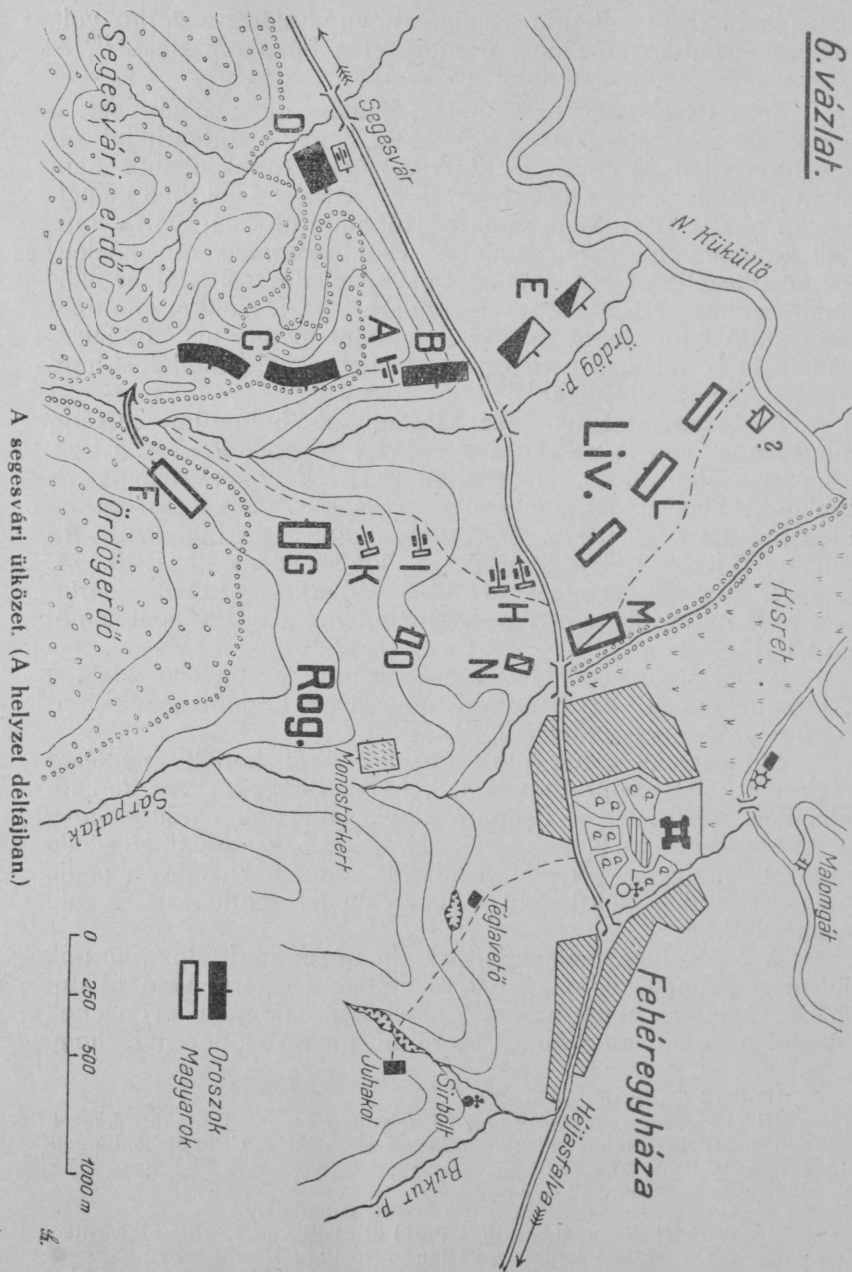
¹¹² Oreus-Szentgáli : i. m. 282. l.

¹¹³ A zárójelbe tett betűk a 6. vázlatra vonatkoznak.

¹¹⁴ Neidhart szerint (i. m. III. 348. l.) itt állott volna a 9. sz. lovasüteg 2 ágyúja is. De erről se Lüders, se Oreus nem tud; Heydte se említi.

Az egész keleti csoport nem lehetett erősebb 4500—4600 főnél; tehát egymagában nem volt az a „sokszoros túlerő”, amelyet a harc kezdetén is szerepeltetnek egyes krónikások.

6. vázlat.

A segesvári tilkőzet. (A helyzet déltájtban.)

tudniillik a főtámadásnak észak felől kell történnie, Fehéregyháza felől pedig csak valami tünetés várható,

Bem rögtön felismerte azt, amit Lüders is jól tudott,¹¹⁵ hogy az orosz állás kulcsa a jobbszárnyon a Segesvári-erdőben van. Ez a legebezhetőbb oldala, mert az erdőn át könnyebben meg lehet kerülni, mint a Nagyküküllőre támaszkodó balszárnyat. Az ütközet sorsát csakis az Ördögpaták halpartján emelkedő magaslatok bírása vagy nem bírása dönthette el;¹¹⁶ ezeknek elfoglalása nélkül egy az országút irányában megkísérelt áttörés is föltötte kockázatos vállalkozás lett volna.

Ennek megfelelően Bem is a maga balszárnyára állította gyalogságának nagyobb részét. Még pedig a 27. zászlóalj¹¹⁷ négy századát az Ördögerdőbe (F.), a 88. zászlóalj három századát pedig, egyelőre mint tartalékot, a tüzérség balszárnyára. (G)¹¹⁸

A három üteg elhelyezkedése ez volt:

A debrecen-váradai üteg jobbszárnya (2 tarack) körülbelül ott állott, ahol most a vasút metszi az országutat, vagyis mintegy 500 méternyire a Sárpataktól nyugatra (H). Tőle balra a székely gyalogüteg (I), ettől balra pedig a székely lovasüteg (K) állott. Itt tartózkodott Bem is. A 80/82. zászlóalj (L) a Livadiát szállotta meg. Oda került továbbá az egész lovasság (M) is.

A harcvonal közepe mögött csak egy gyöngye székely-huszárszakasz maradt, Kесе György főhadnagy parancsnoksága alatt, a Sárpatak hídjáról délfelé, valami 200 méternyire; (N) az ágyúk fedezetére pedig Kozma Dénes hadnagyot rendelték ki, a 88. zászlóalj egy szakaszával (O).¹¹⁹

A költözőhely. Lepacsek ezredorvos vezetése alatt, a Hallerpark délkeleti sarkán álló református templom közelében volt.

Bem felállítása ilyenformán csaknem 3 kilométerre¹²⁰ nyúlt ki. Természetes, hogy ezt a hosszú vonalat nem szállhatta meg kellőképpen 13 századra olvadt gyalogságával, 3 1/2 lovasszázadával és 3 (nem is teljes) üteggel.

Ha a felállítás részleteit vizsgáljuk, mindenekelőtt az tűnik fel, hogy a jobbszárny helyzete, a Livádia kukoricásai között, nem volt előnyös. Hogy ennek ellensúlyozására mit kellett és mit lehetett volna tenni, azt most utólag, az akkori helyviszonyok tüzetes ismerete hiányában, bajos volna megmon-

¹¹⁵ Id. jelentése.

¹¹⁶ Ezért nem hihető Oreus, továbbá Ramming és több magyar hadtörténelíró állítása, amely szerint az oroszok csupán egy zászlóaljat tettek volna erre a kényes pontra.

¹¹⁷ Mivel félreértésről nem lehet szó, rövidség okáért elhagyom a „taraléka” szót.

¹¹⁸ Id. Gyalokay Lajos: i. m. 340. l.

¹¹⁹ Gróf Haller József vázlatja és feljegyzése.

¹²⁰ Gróf Haller József felmérése szerint, 1800 ölre, vagyis 3400 méterre.

dani. Az események további fejlődéséből úgy látszik, hogy jobb lett volna a csak passzív magatartásra utalt 80/82 zászlóaljat, a tüzérség jobbszárnyán hagyott 1 vagy 2 század kivételével, a Sárpatak mögé állítani, amelynek mesterségesen mélyített medre és füzessel benőtt kettős töltése, lovastámadás ellen elegendő akadályul szolgált volna. Igen nagy hiba volt, hogy a *malomgát alatti gázló és a malomárkon átvivő híd megszállására, vagy legalább megfigyelésére senki se gondolt.* Pedig Ferenczy századosnak elegendő ideje lett volna, hogy tájékozódjék, mi van a háta mögött?

A magyar felállítás további részletei ismeretlenek, ezért a vázlaton is csak nagyjában volt ábrázolható az ütközet elején beállott helyzet.

A felvonulást már csak a vége felé zavarták meg a Livádián állott kozákok. Bem előbb a Mátyás-huszárszázadot küldötte ellenük, majd látva, hogy ezek egyedül nem boldogulnak, a 82. zászlóalj egyik századát, azután pedig a Coburg-huszárokat is támadásra indította.¹²¹ Ennek meg is volt az eredménye, mert a kozákok csakhamar hátat fordítottak s a huszároktól üldözve, az Örpögpatak felé futottak. Mivel azonban onnan felől orosz dzsídások is kezdtek mutatkozni, Bem a Sárpatakhoz rendelte vissza a huszárokat.

Az öreg vezér heves ágyúzással kezdte meg a voltaképeni harcot, mintegy 350 szaszenn, vagyis körülbelül 750 méter távolságból,¹²² délelőtt 10 és 11 óra között.¹²³ A teljes felvonulás, a harctér kiterjedését s a magyar sereg menetoszlopának valószínű hosszúságát alapul véve, 11 és fél 12 óra között alkalmasint bevégeződött.

Fél 11 óra tájban¹²⁴ Lüders átadta a parancsnokságot Ivin altábornagynak, az 5. tüzérhadosztály¹²⁵ parancsnokának s az

¹²¹ Gróf Haller József feljegyzése.

¹²² Lüders jelentése (i. h.) — A 6 fontos tábori ágyú legnagyobb lövőtávolsága 1400 lépés, vagyis 1050 méter volt. (1849-i Tábori Utasítás: 17 tábla). Tüzvonalban az ágyúk közötti térköz 10, lovasütegnél 15 lépés volt, de szükség esetén 20 lépésnél is nagyobb lehetett (U. o. 12. tábla). Megjegyzendő, hogy az akkori lovasüteg (Cavallerie-Batterie) nem azonos a mostanival (Reitende Batterie), mert csupán abban különbözött a gyalogos ütegtől (Fuss-Batterie), hogy nem négy-, hanem hatlovas, tehát jóval mozgékonyabb volt s ezért lovasság fedezete alatt küldötték előre.

¹²³ Lüders Clam-Gallasnak: Kelementelke, 1849 aug. 3. (Kriegs-Archiv Wien; Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. VIII. Nr. 8.)

¹²⁴ Dorsner a hadügyminiszternek: Segesvár, 1849 aug. 1. (U. o. Nr. 3.)
Lüders Paskievicsnek (i. h.)

Magyar részről nincs róla pontosabb adat.

¹²⁵ Oreus—Szentgáli: i. m. 284 l.

¹²⁵ Minden orosz hadtesthez egy tüzérhadosztály is tartozott, annyi tüzér dandárral, ahány gya'og és lovashadosztálya volt a hadtestnek. A lovas tüzérdandár (a mi fogalmaink szerint csak tüzérosztály) két, a többi tüzérdandár pedig rendszerint négy ütegből állott. Ezredkötelék nem volt. A Segesvárnál harcolt (nem teljes) 15. tüzérdandárnak csak 3 ütege volt Refeldt tábornok parancsnoksága alatt. (Neidhardt: i. m. III. 74 l.)

északi csoporthoz indult, hogy a Marosvásárhely felől még mindig várt támadás ellen intézkedjék.¹²⁶ Alig hagyta el eddigi figyelőhelyét, egy ágyúgolyó vállán és fején találta vezérkari főnökét, Skariatin tábornokot, aki néhány óra múlva meg is halt.

Bár szavahihető szemtanú sohase állította, makacsul él a köztudatban az a mendemonda, hogy maga Bem irányozta a halálhozó ágyúlövést, még pedig — némelyek szerint — lóhátról(!). Bizonyos, hogy Bem, mint vérbeli tűzér,¹²⁷ tudott az ágyúval bánni, de az már sehogyan se hihető, hogy akkor, amikor a legéberebb figyelemmel kellett volna az alig megindult harc kifejlődését kísérnie, voltaképeni feladatáról megfeledkezve, ágyúk irányzásával bibelődött volna. Máskor se tette, miért tette volna tehát éppen Fehéregyháza előtt? De nem tud róla Dáné Károly, a székely lovasüteg tűzmestere se,¹²⁸ pedig neki észre kellett volna vennie, ha az ő közvetlen szomszéd-ságukban tartózkodó vezér irányozza valamelyik ágyút.

A lóhátról való irányzás badar mende-mondájának¹²⁹ cáfolgatására kár volna a szót vesztegetni.

Említettem már, hogy Bem szándéka, amelyet az ütközet elejétől végéig meg akart volna valósítani, az volt, hogy jobbszárnyukat átkarolva, leszorítja az oroszokat a segesvári erdő magaslatáról. Ennek megfelelően az Ördögerdő felé csoportosította — egy szakasz kivételével — balszárnyának egész gyalogságát, vagyis a 27. zászlóalj négy s a 88. zászlóalj három századát.

Ivin altábornagy csupán az állás védelmére kapott Lüderstől parancsot. Ennélfogva a mieink mozdulatait legkevésbé se akadályozta s így az orosz jobbszárny ellen küldött csapatok zavartalanul rendezkedhettek támadásra az erdő leple alatt, miközben az ágyúharc egyre tartott. Az orosz hadtestparancsnok jelentése szerint, nagyon jól és gyorsan lőtt a magyar tűzéréség. Ezt mondja Oreus is.¹³⁰ A magyar ütegek részint a velük szemben álló 7. sz. orosz könnyű üteget, részint a tőle délre álló zászlóaljakat fogták tűzbe, ellenben a magyar jobbszárnyon, ahol nem volt tűzéréség,¹³¹ egyelőre nem indult meg a harc.

¹²⁶ Oreus—Szentgáli : i. h.

¹²⁷ Bem csupán egy évet töltött, mint fiatal hadnagy a műszaki csapatoknál, különben mindig a tűzéréségnél szolgált.

¹²⁸ 1848/49. Tört. Lapok : 1897. évf. 125 l.

¹²⁹ Vasárnapi Ujság : 1860. évf. 42. sz.

¹³⁰ I. h.

¹³¹ Csak Ramming (i. m. 532. l.) és követői állítják, hogy a magyar jobbszárnyon is lett volna tűzéréség, pedig ott a laposban, kukoricatáblák között, megfelelő helye se akadt volna.

Az Abel százados és Br. Schwelnitz főhadnagy tollából kikerült „Elaborat über die Ereignisse der Jahre 1848 und 1849 in Siebenbürgen” című kézirat is határozottan az ellenkezőt állítja: Sämtliche Geschütze waren

A szemtanúk egymásnak homlokegyenest ellenmondó valóságai alapján, lehetetlen a Segesvári-erdőben lefolyt események hű képét megrajzolni. Még az is sokáig vitás volt, hogy a két zászlóalj közül melyik kezdette meg az erdei harcot, mert ennek dicsőségét magának követeli mindakettő.

A tüzetesebb vizsgálattal megállapított *valószínű* helyzet ez volt:

Bem, akkori szokás szerint, lovasság — még pedig ezúttal a Mátyás-huszárszázad — fedezete alatt küldötte állásba a legelőbb felvonuló székely lovasüteget. Ez a huszárszázad azonban csak rövid ideig maradt a tüzérség balszárnyán, addig tudniillik, amíg a 27. zászlóalj időközben odaérkezett négy százada fel nem váltotta. Ugyanis, mint már említettem, a Mátyás-huszárszázad összecsapott a menetoszlop legvégén volt 80/82 zászlóalj felvonulását megzavaró kozákokkal a Livádián s valószínű, hogy a Rogináról jövet oldalba támadta őket.

Akkor tehát már kétségtelenül a 27. zászlóalj négy százada volt a magyar balszárnyon. Mikor azután a 88. zászlóalj három százada is odaérkezett, ez állott meg az ütegektől délre, a 27. zászlóalj pedig az Ördögerdőbe nyomult s így elsőként csaphatott össze az orosz jobbszárny gyalogságával. Lehet azonban, hogy Bem a 88. zászlóalj egyik századát is csakhamar utána indította, mert valamivel későbbben már csak két század állott belőle tartalékként s egyúttal az ütegek balszárnyának fedezetéül. Ilyenformán a harc első fázisában öt honvédszázad küzdhetett a Segesvári erdőben, ahol nagy heveséssel indult meg a viaskodás.

A mieink, erős tüzelés után, ismételten rohamra mentek és sikerült is nekik az orosz jobbszárnyon állott vadász-zászlóaljat megingatniok, de Lipsky ezredes, az odarendelt erősítés segítségével végre is leszorította a honvédeket a Segesvári-erdőből az Ördögpaták völgyébe, miközben újból szuronyharcra került a sor.

Lüders mind augusztus 2-án kelt jelentésében, mind valamivel későbbi pótjelentésében, a legnagyobb elismerés hangján nyilatkozik a magyar gyalogság haláltmegvető hátorságáról, amelyre egyáltalában nem számított.¹³²

Több óra hosszágig tartott ez a makacs viaskodás, de a sorsdöntő fordulat még nem állott be.

Időközben azonban nagy baj támadt a tüzérségnél. Dél-

vor dem Orte Weisskirchen, links von der Strasse, gut placiert." (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849 Fasc. XIII B. Nr. 86 g.) Ezt a kéziratot 1865-ben küldte Heydte Bécsbe.

¹³² „Effectivement, l'ennemi attaquit avec un audace et une intrépidité que l'on n'aurait jamais attendue de sa part.”

„L'ennemi . . . a attaqué avec un audace qu'on ne lui avait pas encore vue jusqu'alors.” (*l. h.*)

után 1 óraker a székely lovasütegek mind a négy Gábor Áron-féle ágyúja elhasadt, a gyors és tartós tüzelés következtében, úgy hogy az üteget el kellett a tűzvonalból távolítani.¹³³ Ez súlyos érvágás volt, amelyet csak az tett elviselhetővé, hogy egyelőre még mindig csupán 8 orosz ágyú állott tűzvonalban Bem megmaradt 10 ágyújával és 2 tarackjával szemben.

Úgy látszik, hogy Bem a 88. zászlóaljnak eddig tartalékban volt két századát is a Segesvári-erdőbe indította, mert csak így érthető, hogy a támadás délután 2 óraker olyan hevesen indult meg újra s az orosz jobbszárny olyan szorult helyzetbe jutott, hogy Lipsky ezredes sürgős segítséget kért. Erre Ivin altábornagy 2 vadász-századot rendelt a tartalékból a küzdelem színhelyére¹³⁴ s egyúttal értesítelte az északi csoportnál tartózkodó hadtestparancsnokot a harc újabb fellángolásáról.

Mínthogy az eddig visszatért hírszerző kozákok jelentése szerint, se Marosvásárhely se Apold felé nem voltak láthatók magyar csapatok: Lüders átadta az északi csoport parancsnokságát az oroszok téli látogatásából jólismert Engelhardt tábornoknak, azután pedig a keleti csoporthoz sietett, ahol a harc, hosszabb küzdelem után, újból az oroszok javára dőlt el.

Ramming és az őt követő magyar hadtörténetírók úgy tudják, hogy Lüders, látván hogy másfelől nincs veszély, két zászlóaljat és egy nehéz üteget is küldött Lipsky támogatására.¹³⁵

Érdekes és feltűnő, hogy az orosz hadtestparancsnok hallgat erről a nagyon fontos dologról, de nem szól róla Neidhardt és Heydte se. Lüders csak annyit vall be, hogy tűzéréségét meg kellett erősítenie azzal, hogy a tartalékból a harcvonalba rendelte a 6. sz. könnyű felüteget.

Ir azonban erről a két zászlóaljról Oreus, de teljesen érthetetlen formában: „Később ugyanennek az ezrednek (t. i. az északi csoporthoz tartozó zamosci vadászezrednek) két zászlóalját, 4 ágyúval együtt, a hegyen helyeztük el, a város kijáratával szemben, hogy csapatainknak Udvarhely (I) felé való netaláni visszavonulását fedezhessék.”¹³⁶ Mint látjuk az ütközet színhelyét nem ismerő szerző összezavarja a helyneveket, mert nyilvánvaló, hogy a nyugatról jött Lüders nem vonulhatott kelet felé vissza.

¹³³ Gróf Haller József feljegyzése és Dáné Károly közlése. (I. h.)

Lüders aug. 3-án azt írta Clam-Gallasnak, hogy magyar foglyok vallo-mása szerint csak 3 ágyú repedt meg.

¹³⁴ Oreus—Szentgáli: i. m. 285. l.

¹³⁵ l. m. 533. l.: „Da liess General Lüders eine halbe Zwölfpfünder-Batterie von der Reserve . . . vorrücken . . . Dieser Batterie folgten 2 Bataillons Infanterie zur Verstärkung des Centrums.“ Tudjuk, hogy a tartalékban se nehéz üteg, se 2 zászlóalj nem volt. Így hát ez az erősítés csakis az északi csoporttól érkezhetett.

¹³⁶ Oreus—Szentgáli: i. m. 283. l.

Nem lehet tudni, hogy kinek az elbeszélésén, vagy leírásán alapszik Ramming fontos állítása, mert Dorsner ezredes, akinek jelentését olvashatta, csak annyit mond, hogy Lüders egy fél 12 fontos üteggel erősítette meg tüzéségét s a döntést a jobbszárnyon a lövészászlóalj erőszakolta ki.¹³⁷ Oreus 1880-ban megjelent könyvét természetesen nem használhatta fel Ramming 1850-ben.

A döntő fordulat behatóbb vizsgálata arra a meggyőződésre készítet, hogy a Ramming említette segítségnek valóban meg kellett érkeznie, hogy az erdőben is az oroszok kerekedhessenek végképpen felül.

De mielőtt erre áttérnénk, lássuk, mi történt magyar részről, ne hogy az események egymásutánját összezavarjuk.

Délutáni 3 óra volt már. Bem úgy látta, hogy hiába várja Kemény és Dobay segítőcsapatait, pedig bizonyosan számított rájuk. Dobay elmaradása, kőhalmi veresége után érthető, ellenben ma se látjuk tisztán, hogy miért nem jött Kemény kellő időben a vezér hívó szavára? Annyi kétségtelen, hogy a nyári hadjárat egész történetén — ócska frázissal élve — „vörös fonálként” húzódik végig a késés aggasztó tünete.

Bem nem volt magacsinálta guerillavezér — aminek sokan, de alaptalanul moridják — hanem alaposan és sokoldalúan képzett katona, sokkal tanultabb és tapasztaltabb, mint hadseregének bármelyik tisztje. Nagyon jól tudott a térrel, idővel s az emberi munkabírással számítani; ha tehát azt mondta, hogy ennek vagy annak a különítménynek egy bizonyos napon meg kell érkeznie, akkor az ott is lehetett a kitűzött időre, hacsak valami váratlan és le nem küzdhető akadály fel nem tartóztatta. Ilyesmiről azonban Kemény esetében semmit se tudunk; annyival is kevésbbé, mert nem csupán Kolozsvárott, hanem más, Segesvárhoz közelebbeső helyeken is voltak egyes szétforgácsolt csapatrészei. Nem lehet tehát kétséges, hogy legalább ezeknek kellett volna idejére megérkezniök.

Hogy ebben a végzetessé vált késésben Stein,¹³⁸ Kemény, avagy másvalaki volt-e hibás és hogy milyen mértékben terheli a felelősség egyiket vagy másikat, annak elbírálása már kívül esik a napjainkban adott lehetőség határain. De különben is, a „hadtörténelmi bűnbakfogás” nem lehet ennek a tanulmányunk feladata.

Bem azt hitte, hogy az oroszoknak nincs Segesvár közelében több csapatuk, mint amennyi az Ördögpaták mögött felvonult. Érthető tehát, hogy el akarta dönteni az immár csak-

¹³⁷ Dorsner a hadügyminiszternek: i. h.

¹³⁸ Bem 1849. júl. közepén „Nyugaterdély” katonai parancsnokává nevezte ki Stein ezredesét, aki alá ebben a minőségében — a gyulafehérvári ostromlóhadon kívül — a dévai és kolozsvári katonai kerület (tehát Kemény is) tartozott. (*Honvéd* 1849. évf. 175. sz.)

nem 5 órán át váltakozó szerencsével vívott harc sorsát. Még egy utolsó átkaroló támadással próbálkozott az orosz jobbszárny ellen s evégből az Ördögerdőbe irányította Ferenczy századost, a Livádián állott 80/82. zászlóalj három századával.¹³⁹

Az időközben visszatért Lüders észrevette ezt az oldalmenetet¹⁴⁰ s ekkor történhetett, hogy az északi csoportból magához rendelte az előbb már említett erősítést. Az a száguldó, aki a parancsot vitte, körülbelül 40 perc alatt elérhette Engelhardt tábornokot, a csapatok pedig 1 $\frac{1}{4}$ —1 $\frac{1}{2}$ óra alatt teheték meg ezt az utat s így 5 és $\frac{1}{4}$ 6 óra között¹ már rendelkezésük helyén lehettek. Ezzel a számítással jól egybevág Lüders jelentése és Oreus leírása, melyek szerint az általános orosz elmentamadás 5 óra előtt nem történhetett.

Lüders jól bírálta meg a helyzetet. Látta, hogy jobbszárnya ellen újból készül valami; ezért ellensúlyozásul még délutáni 4 óra előtt¹⁴¹ magához rendelte a 3. sz. nehéz üteget¹⁴² s felváltotta vele a hét órán át tartó harcban nagyon sokat szenvedett s lövészeréből is kifogyott 7. sz. könnyű üteget. Ez már 5 óra tájban történhetett. De már előbb a tartalékból az Ördögpaták mögé küldötte előre a fél 6. sz. könnyű üteget.¹⁴³

Se az orosz hadtestparancsnok, se Neidhardt nem említi, de Heydte,¹⁴⁴ továbbá Abel és Schweinitz¹⁴⁵ írják, hogy Lüders az északi csoport 4. sz. nehéz ütegének felét szintén előbbre parancsolta s két ágyút lenn a Nagyküküllő jobb partján, kettőt pedig szintén a jobbparton, a gázlóval szemben levő úgynevezett Akasztóhegyen (Galgenberg) állíttatott fel.¹⁴⁶

Ennek a felütegnek az lett volna a feladata, hogy az ütközet balrafordulása esetén támogassa a *Nagyküküllőn átgázoló csapatokat*.¹⁴⁷ Ebből nyilvánvalóan kiviláglik, hogy Lüders, Bem livádiái századainak délrevonulását észrevéve, azzal a lehetőséggel is számolt, hogy a magyarok átkaroló, vagy még inkább megkerülő támadása, elvághatja a hátamögött a segesvári egérutat s így kénytelen lesz észak felé hátrálni. *Akkor tehát még egyáltalán nem látta bizonyosnak a győzelmet.*

De aggodalma túlzott volt, mert csakhamar beállott a neki annyira kedvező fordulat.

¹³⁹ Gróf Haller József közlése.

¹⁴⁰ „Presque toutes ses forces avaient été portées à son flanc gauche et sa droite était devenue plus faible.” (I. h.)

¹⁴¹ Oreus—Szentgáli: i. m. 285. l.

¹⁴² Oreus szerint a 4. sz. nehéz üteget (U. o.)

¹⁴³ Lüders jelentése (i. h.)

¹⁴⁴ I. m. 86. l.

¹⁴⁵ „Elaborat” (i. h.)

¹⁴⁶ Oreus leírásából következtetve Segesvár keleti végétől északra. Erre lehet következtetni Heydte nagyon tökéletesen vázlatából is.

¹⁴⁷ Heydte, Abel és Schweinitz: i. h.

Úgyanis, a Livádián — Ferenczy elvonulása után — már csak három gyalogszázad maradt, több mint egy kilométer hosszú vonalon, Bernard százados parancsnoksága alatt. Ámde ez, nem tudni mi okból, eltávozott a csatáról s így nem volt senki, aki ezt a három századot egységesen vezethette volna, mert Bernard senkivel se közölte, hogy elmegy.

Ott állott a Livádián a lovasság is, amelynek parancsnoka vagy Daczó Zsigmond 11., vagy Makray László 15. huszárezredbeli őrnagy volt.

Lüders, hogy a magyar jobbszárnyat helyéhez kösse, 4 órakor azt parancsolta Bluhm alezredesnek, hogy 4 dzsidas századdal s az immár mellette levő könnyű félüteggel nyomuljon előre. Vele volt báró Heydte cs. kir. 5. dragonyosezredbeli őrnagy is.

A kartácstávolságra hatolt orosz félüteg csakhamar szétugrasztotta a 200 ujonccal feltöltött honvédszázadokat,¹⁴⁸ úgy hogy csak Fehéregyháza belsejében lehetett őket összeszedni. Lovasrohamra azonban még nem került a sor, bármennyire biztatta is reá Heydte Bluhm alezredesét.¹⁴⁹ Az utóbbi nem merte ezt a támadást kockáztatni, mindaddig, míg Lüderstől határozott parancsot nem kap.

Heydte szerint egy félórába, Abel és Schweinitz szerint háromnegyed órába telt, míg ez a parancs megérkezett. Ennek az volt az oka, hogy az orosz hadtestparancsnok mindkét szárnyon egyszerre akarta kierősokolni a döntést, már pedig ennek még nem jött el akkor az orosz jobbszárnyon az ideje.

Lüders ugyanis sokkal óvatosabb volt, hogysesm kiadta volna a kezéből utolsó tartalékát is, mielőtt valahogyan nem pótolta az északi csoportból. Az ütközet végefelé már csak a lublini vadászezred $\frac{1}{2}$ zászlóalja és egy árkász század alkotta a tartalékot. Dorsner bizonyára ezt a zászlóaljat tévesztette össze a már régóta harcban állott lövészekkel, mert az orosz hadtestparancsnok csakis a tartalékból vett lublini fél vadász zászlóaljat küldhette még a jobbszárnyra s pótlásul a nem fenyegetett északi csoportból rendelhetett kettőt az ütközet színhelyére, vagy legalább is közelébe.

Ilyenformán az oroszok 4 zászlóaljat (vagyis 16 századot) állíthattak a mieink 10 százada elé. Tehát elég erősek voltak arra, hogy a magyarok visszaszorítása esetén ellentámadásba fogjanak.

Mialatt az orosz lovasság Lüders parancsára várt, a 6. számú könnyű félüteg, a 3. sz. nehéz üteggel együtt, hevesen lőtte a magyar tűzértséget s két lövészeres kordóját 5 óra tájban fel is robbantotta.

¹⁴⁸ Gróf Haller József közlése.

¹⁴⁹ Heydte ; i, m. 87. l.

4 és 5 óra között történt, hogy az újra rendezkedett magyar támadócsoport — mindössze 10 század — ismét megindult az Ördögpatakon át a Segesvári-erdőbe. Bármennyire érdekes és fontos volna is, nem lehet megállapítani, hogy ki volt a parancsnok¹⁵⁰ ennek az elszánt, vitéz csoportnak, amely a nehezen járható meredek és erdős lejtőn felhatolva, újból megkísérelte az oroszok átkarolását és visszaszorítását. De ezúttal is hiába, mert ezek most már nagyobb erővel — 16 századdal — fogadhalták a támadást. Parancsnokuk nem Lipsky ezredes, hanem — Lüders jelentése szerint — Essaulov tábornok volt.

Az orosz hadtestparancsnok ennek a mieinkre annyira végzetes mozzanatnak vázolásában se fukarkodik a dicsérettel, amidőn Bem gyalogságának elkeseredett küzdelméről ír. De semmiféle vitézség se hozhatta meg a kívánt sikert, mert az új erőre kapott oroszok védőből támadóvá váltak s a mérészen előrehatolt honvédek oldalába és hátába törtek. Csakhamar ijedt kiáltozás hallatszott az erdőből; egyes csoportok futva menekültek onnan, majd nemsokára tömegesen tódultak a többiek is az Ördögerdő felé, nyomon követve a most már komolyan támadó s jóval erősebb orosz gyalogságtól. *Tartalék, mely az oroszokat megállíthatta volna, nem volt többé.*

Ebben helyzetben parancsolta meg Lüders a lovasrohamot az annyira meggyöngült magyar jobbszárny ellen. Két dzsidásszázad a gyalogságra vetelte magát, kettő pedig a lovasságot rohanta meg, amely a tűzérés jobbszárnyán, háttal az országútnak, arccal a folyó felé vonult fel, hogy az úteget fedezze. Úgy kellett tehát történnie, hogy a dzsidások támadása a huszárok balszárnyát érte, mert arcvonalváltoztatásra nem lehetett már idő. De még ha lett volna is, a huszárok már nem fejthették volna ki a rohamhoz szükséges nagy sebességet.¹⁵¹ Elkéstek s a dzsidások aránylag elég könnyen visszaszorították őket a faluba.¹⁵²

Bem rögtön átlátta, hogy az ütközet sorsa helyrehozhatatlanul balra fordult. Még egy, már végre nem hajtott paran-

¹⁵⁰ *Mütter Ferenc* közlése szerint Pap Vilmos (vagy Lajos) nevű alvezredes lett volna a csoport parancsnoka (1848/49. *Tört. Lapok*: 1897. évf. 108. l.) Ámde Pap Vilmost már egy héttel ezelőtt elfogatta és haditörvény szerk elé állította Bem, Pap Lajos pedig — Gróf Haller József megállapítása szerint — a döntő harc idején Székelykeresztúron, Pap Miklós kereskedőnél tartózkodott, tehát 22 kilométernyire volt a csatatérről.

¹⁵¹ *Gelich* (i. m. III, 838. l.) és követői szerint az orosz lovasság visszavetelte az Ördögfalváról (!) későn útjába állt huszárokat is. A tévesen Ördögfalvának mondott Héjjasfalva 6 kilométernyire esik kelet felé a fehéregyházi csatatérről. *Ebből tehát az a képtelen helyzet következne, hogy a huszárság az ütközet alatt 6 kilométernyire volt a harcvonal mögött.*

¹⁵² Kétségtelen, hogy az összecsapás pillanatábn a dzsidás előnyben volt a huszár felett. Az osztrák lovasságból is csak a dzsidások tudtak helytállani a huszárokkal szemben.

csot küldött a 27. zászlóaljnak, hogy a tüzérség visszavonulását fedezze, azután menekült ő is, kíséreléssel együtt, a Sárpatakon s a falu déli oldalán elterülő ugaron át Héjjasfalva felé.¹⁵³

A Livádián maradt három gyalogszázad egy része a lovas támadás első pillanatában még megállotta a helyét, sőt tüzelésével fel is tartóztatta a dzsidásokat. De azután — most már nem lehet kideríteni, hogy minő közvetlen okból — egyszerre csak itt is megkezdődött a hátrálás, majd a menekülés, a velejáró teljes felbomlással együtt. Futott mindenki, amerre tudott.

Azok, akik a Nagyküküllőhöz közelebb voltak, a Sárpatakon átgázolva, a falu északnyugati végén állott cigánytelepre futottak. A többiek pedig hanyatthomlok menekültek a 6. vázlaton látható dűlőút irányában Félegyháza nyugati kijárása felé. De itt, éppen a híd közelében, a balszárnyról errefelé menekülő csapatokkal találkozáván össze, csakhamar leírhatatlan tolongás és kavargás támadt. Hiába volt egyesek próbálkozása, a vadul rohanó tömeg megállítására, vagy rendezésére. Vakon futott mindenki, a már-már kitörő zivatar kergette sűrű porfelhőben, egymást lökdösve, taszigálva tovább.¹⁵⁴

Körülbelül a felbomlásnak ezekben a válságos pillanataiban történhetett, hogy egy az oroszok északi csoportjából a folyó jobbpartján felfelé küldött dzsidás-század, a malom duzzasztógátja alatti gázlón s a malomárok őrizetlen hídján átkelve, az úgynevezett Kisrétre, majd innen, a Haller-kastélyt megkerülve, a falutól délre eső téglavelő felé rohant, elvágva a balszárnyról a Monostorkert irányában erre menekülők útját.

Pár pillanat múlva az újból megszalasztott székelő-huszárok száguldottak végig az országúton, legázolva a menekülő honvédeket is.¹⁵⁵ Azt, hogy a Coburg- és Mátyás-huszárok szembeszállottak-e az orosz lovasság újabb rohamával, avagy sem, hiteles adatok hiányában nem lehet eldönteni.

Vágtatva menekültek a Rogina tarlóiról a tüzerek is, de amidőn a híd közelében az országútra kanyarodtak volna, az eszeveszett gyors hajtás és hirtelen kanyarodás következtében, több ágyú egymásbafutott és felfordult, eltorlaszolva az országútát. De ez a baleset részben még szerencse volt, mert az ágyúk fedezetére kirendelt Kozma Dénes 88. zászlóaljbeli hadnagy, azoknak a keveseknek egyike, akik nem veszítették el a fejüket ebben a szörnyű zűrzavarban, 35 emberével megszállotta az ágyúk alkotta torlaszt s a faluba hatolni akaró dzsidás csapatot puskatűzzel háromszor egymásután visszaűzte. Mikor

¹⁵³ Fehéregyházának a mostani vasúti töltéstől délre eső része 1849-ben még nem volt meg.

¹⁵⁴ *Id. Gyalóky Lajos*: i. m. 317. l.

¹⁵⁵ *U. o.*

pedig végül neki is hátrálnia kellett, a fehéregyházi kocsmá előtt még kétszer szállott szembe az oroszokkal.¹⁵⁶

Az orosz dzsidások nem tudtak átkelni a Sárpaták alsó folyásán, se az ágyútorlaszon; ennél fogva a falu déli oldalára kerültek s a Kisrétről szintén idejött dzsidás-századdal együtt, a magyar balszárnyról erre futó honvédekre vetették magukat.

A menekülést az is nehezítette, hogy a Bukur-patakba, Fehéregyháza keleti végénél egy másik ér torkollik, amely feljebb 4—5 méter mély, igen meredekpartú vízmosásban folyik. Ezen csak a juhakol közelében visz át egy valamennyire járható ösvény.¹⁵⁷ Ebbe az érbe rekedt a többiektől elváltan erre menekülő két magyar ágyú a sirbolt táján.¹⁵⁸ Azokat a futókat, akik se a faluba nem juthattak, se oldalvást az erdő felé nem tudtak kitérni, itt és a téglavető közelében, kisebb részüket a falu és a Monostorkert között kerítették be a dzsidások és részint elfogták, részint lekaszábolták őket. A téglavető melletti hármassirba harmadnapon 400 honvédet temettek el.

Két kozákszászad a Nagyküküllő jobbpartján száguldott előre, nyilván azért, hogy vagy Bünnál, vagy Héjjasfalvánál a futók elé vágjon, ami részben sikerült is. Maga Bem is csak úgy kerülte ki az elfogatást, hogy lováról lebukva, vagy letaszítva, egy útszéli mocsárba zuhant, honnan a keresésére küldött huszárok csak az éj folyamán szabadították ki.

A kis magyar had teljesen szétszóródott. Csak az volt a szerencse, hogy az ütközet legvégén az ég is beleszólt a földiek harcába. A már hosszú idő óta készülődő fergeteg, éppen a teljes felbomlás pillanataiban tört ki hatalmas felhőszakadás kíséretében, végtelenségig fokozva az anélkül is minden rendet és fegyelmet megbontó rémületet és fejtelenséget. Másrészt azonban hátráltatta az üldöző oroszokat.¹⁵⁹ Lüders tehát nem tudta kihasználni diadalát, mert az ítéletidő esti 7 óra tájban, Héjjasfalvánál, végett vetett az üldözésnek.

*

Annak, hogy ez az ütközet ennyire súlyos vereséggel végződött, az volt a legfőbb oka, hogy a magyar jobbszárnyon hiányzott az egységes, erőskezű és hidegvérű vezetés. Mert nagyon valószínű, hogy az ottlevő három gyalog- és ugyanannyi huszárszászad — arravaló parancsnok kezében — meg tudta volna állítani négy orosz dzsidásszászad támadását, legalább is annyi időre, amíg a balszárny, amelyet az erdőfelől lovasság egyáltalán nem s gyalogság is csak kis darabon ül-

¹⁵⁶ Gróf Haller József feljegyzése.

¹⁵⁷ U. o.

¹⁵⁸ U. o.

¹⁵⁹ *Iđ. Gyalóka*y Lajos : i. m. 350. l.

dőzött, a faluba vonul vissza, ahol újra lehetett volna valamennyire rendezni a felbomlott kötelékeket.

Nem tudjuk, ki vezényelt a jobb szárnyon, csak annyit látunk, hogy a gazdálanul maradt 80/82. félzászlóalj s a lovasság nem dolgozott egybehangzóan, aminek folytatásaként nem visszavonulás, hanem rendellen futás következett.

Bem vesztesége igen súlyos volt, de legnagyobb része itt se a tulajdonképpeni ütközetben, hanem már a futás és teljes felbomlás közepette állott be. A hadtörténetírók többsége általában 1300 halottra és sebesültra, továbbá 500 fogolyra, mindössze tehát 1800 főre becsüli.¹⁶⁰ Ez a 310.) főre tehető harcosállománynak 58 százaléka lenne. Ennyi volt-e valóban? Hivatalos adat nem szól róla s alkalmasint nem is vette számba pontosan senki.

Lüders azt írja többször idézett jelentésében, hogy az ütközet utáni harmadik napon 1005 magyar halottat temettek el a segesvári és fehéregyházi lakosok. Sehogyan se hihető, mert ha az 1005 halotthoz megfelelő számú, de legalább is még-egyszerannyi sebesülte¹⁶¹ és 500 foglyot adunk, 3500 fő lesz eredmény, vagyis négyszázzal több, mint amennyi honvéd Segesvárnál harcolt. Már pedig kétségtelen, hogy senki se halhatott meg kétszer s az is bizonyos, hogy július 31-ről augusztus 1-re virradóban már sok, mindhárom fegyvernembeli menekült gyülekezett Székelykeresztúron, tehát nem szorult mindenki a csataterén.

Amint azt Gróf Haller József megállapította, a téglavető közelében levő hármas sírba 430 honvédet temettek. A Fehéregyházától keletre húzódó Nagyrét (Lunca) mellett 20, a fehéregyházi cigánytelepen két honvédet földeltek el. A segesvári kórházba 151 sebesült gyalogost, 34 huszárt és egy (Zimmermann nevű) tüzért szállítottak be.¹⁶² Ezek közül 17 gyalogos, 1 huszár és a tüzér meghalt. Velük együtt tehát 441 lenne a halottak száma; ebből 220 a téglavető és a juhakol között esett el;¹⁶³ ugyancsak ott 350 honvéd jutott fogságba.

Az oroszok vesztesége — Lüders állítása szerint — 41 halott és 205 sebesült lett volna.¹⁶⁴

*

¹⁶⁰ *Gelich*: i. m. III. 738. l.

Breit: i. m. III. 174. l.

Heydte: i. m. 87. l. stb. stb.

Rammig (i. m. 534. l.) 1300 halottról és sok sebesültről, *Oreus* (i. m. 286 l.) 1200 halottról és 500 fogolyról, *Neidhart* pedig (i. m. III. 50. l.) 1000 halottról és 300 fogolyról tud.

¹⁶¹ Az oroszok veszteségében csak 20% volt a halott.

¹⁶² 11 ember megszökött. A sebesült tiszteket magánházaknál helyezték el.

¹⁶³ Van rá adatunk, hogy a temetésre kirendelt százok és oláhok nem egy honvédet elevenen dobtak a sírba.

¹⁶⁴ *Essaulov* tábornok és *Gersivanov* vezérkari alezredes alatt lelőtték a lovat. Az előbbi meg is sérült a zuhanás következtében.

Bem segesvári támadását és kudarcát nem egyformán ítélik meg az egykorúak, valamint a késő utódok se. Nem meglepő jelenség, hogy azoknak legnagyobb része, akik pálcát törnek felette, nem a hívatásos katonák, hanem a laikusok sorából került ki. Megszoktuk már, hogy a katonai téren teljesen járatlan műkedvelő kritikus, minden lelkiismeretfurdalás nélkül ítélkezik elevenek és holtak felett olyankor is, amikor a hadviselt szakember százszor is meggondolja, hogy kimondja vagy elhallgassa-e a maga véleményét.

A laikusok köréből felhangzott ítélet többnyire úgy szól, hogy Bem „meggondolatlan kalandjával” vágóhídra vitte „az erdélyi hadsereget” s ennek folytán a segesvári ütközetből „erdélyi Waterloo” lett.

Nézzünk a szemébe ennek a vádnak s állapítsuk meg, mi igaz belőle, mi nem?

A hadműveleti tervekről elmondottak alapján kétségtelen, hogy meggondolatlan kalandról szó sem lehet. A támadás jömfontolt terven alapult, még pedig — mint láttuk — három Segesvár táján egyesülő csoportnak az orosz derékhad, egy csoportnak pedig a Nagyszebenben maradt különítmény ellen kellett volna fordulnia.

Bem jól ismerte, nemcsak az 1849 i tavaszi hadjáratból, hanem a lengyel szabadságharcból is az oroszokat. Tudta s a nyári hadjárat folyamán is láthatta, mennyire féltik a hátukat s az őket Moldva- és Oláhországgal, tehát hadműveleti alapjukkal, összekötő kárpáti szorosokat. Hallottuk, hogy Lüders Clam-Gallasnak is a lelkére kötötte, hogy az Olt mentén haladó támadása közben óvatos legyen s ne kockáztassa Brassót s vele együtt a Tömösi- és Töröcsvári-szorost. Ugyanilyen fontos volt Nagyszeben, ahonnan a Vörötoronyi-szoroson át visz az út Oláhországba. Nagyon valószínű tehát, hogy ha a segesvári támadás nem is jár sikerrel, Stein ezredesnek Nagyszeben felé, tehát Lüders hátamögött való előretörése, ezúttal is meghozta volna a kívánt hatást. Láttuk, nem Bem volt az oka, hogy másként történt.

A részben csak megbízhatatlan kémhírekre utalt hírszerző szolgálat nem csupán magyar, hanem orosz és osztrák részen is sántalábon járt. Ennek tulajdonítható, hogy Bem még az ütközet végén se tudta, hogy egy, a vele küzdő orosz csoporttal majdnem egyenlő erejű különítmény 5—6 kilométernyire áll készen s ha a szükség úgy kívánja, $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ óra alatt beleszólhat a harcba. Ezért erőszakolta mégegyszer, délután 3 és 5 óra között a döntést, csaknem egész gyalogságának latbavetésével.

A vád második pontja: az erdélyi hadsereg vágóhídra vitele, még kevésbé állja meg a helyét. Magyar „hadsereg”-ről a most tárgyalt ütközetben nem beszélhetünk, mert Seges-

várnál az erdélyi hadsereg még számottevő gyalogságának talán $\frac{1}{9}$, lovasságának és tüzérségének pedig $\frac{1}{5}$ része, vagyis csak egy töredéke veszett csatát. Már pedig egy ilyen részleges balsiker csak akkor sodorhatta végromlásba az egész hadsereget, ha mindent megbénító erkölcsi hatásával a löbbi olt nem harcolt seregrész meghátrálását vagy éppen felbomlását is okozta.¹⁶⁵ De ez se történt meg.

A segesvári ütközetnek a waterlooi csatával való összehasonlítása pedig nemcsak a két harc méreteinél, hanem eltérő következményeinél fogva is nagyon erőszakolt. Napoleont teljesen elgáncsolta a waterlooi csatavesztés, Bem azonban rögtön talpraugrott segesvári bukása után s más csapatokkal tüstént, még pedig eleinte sikerrel támadott.

A segesvári „kaland” feltétlenül szükséges valami volt. Láttuk, hogy Bem moldvaországi betörésének az volt a *stratégiai* célja, hogy az orosz hadtestet megállítsa Nagyszeben felé való útjában s kelet felé fordítsa vissza. Nagyszeben elesett ugyan, mire a moldvaországi hadművelet megvalósult, de Lüders visszafordult a Székelyföld felé pontosan úgy, ahogyan Bem akarta. Ez a gondolatátvitel, vagyis a magunk akaratának az ellenségre való áttétele, olyan formában, hogy ellenfelünk arra a lépésre szoruljon, amely neki káros, de nekünk hasznos: a jó hadvezérnek egyik leghatásosabb, de csak kevesek kezében beváló eszköze. Bem nagyon ügyesen alkalmazta ezt a módszert, valamint ahhoz is jól értett, hogy ellenfelének valamelyik balfogását a maga hasznára fordítsa, amint azt elsőízben Segesvárról, másodízben Marosvásárhelyről Nagyszeben felé irányuló két hadművelete s ennek a városnak kétszeri elfoglalása¹⁶⁶ olyan szépen példázza.

A baj ezúttal csak az volt, hogy Bem az oroszok keletretérítésével elodázta ugyan az egyik veszedelmet, de növelte a másikat, mert ha Lüders Grotenhjemmel egyesülten a Székelyföldre tör, olt egy-két nap alatt mindennek vége van. Itt tehát gyors cselekvés kellett. Amde azok, akik az így beállott helyzetből folyó segesvári támadást olyan könnyűszerrel ítélik el, elfelejtették megmondani, hogy tulajdonképen mit kellett volna Bemnek tennie?

Bizonyos, hogy a tétlen várakozás lett volna a legrosszabb eljárás. Támadott tehát és lélektani alapra épült számítása, veresége ellenére is kitűnően bevált: Lüders megállott a segesvári ütközet után. Szinte megijedt a saját diadalától s nem volt annyi bátorsága, hogy a felbomlott magyar hadat nyomon kövesse. Nem akart elindulni addig, míg magához nem vette

¹⁶⁵ Ennek jó iskolapéldája az 1604 október 15-én vívott álmosdi (helyesen diószegi) ütközet.

¹⁶⁶ 1849 március 11. és augusztus 5.

Dick különítményét is. Csak augusztus 2-án mert tehát kimozdulni Segesvárról, akkorára azonban Bem már teljesen kisiklott a körme közül.

Kétségtelen az is, hogy igen sokan túlzott fontosságot és túlzott következményeket tulajdonítanak a segesvári vereségnek. Pedig ez a balsiker semmivel se volt súlyosab, mint a vízaknai (februárius 4.), a sepsiszentgyörgyi (július 5.), avagy a nagycsúri (augusztus 6.); már pedig ezekről jóformán senki se beszél, mert legtöbben nem is hallottak róluk soha. Más körülménynek kellett tehát közrejátszania, hogy valódi fontosságát túlhaladó hírességre vergődjék a segesvári ütközet. Ez a körülmény csakis Petőfi titokzatosnak látszó eltűnése és halála volt. Ha ő túléli július 31-ét, akkor az irodalom és a mendemonda éppen olyan keveset foglalkoznék ezzel a harccal, akár csak a többi erdélyi csatavesztéssel.

Nem ok nélkül tárgyaltuk egy kissé hosszasan a laikusok többségének elmarasztaló ítéletét. Ugyanis ez terjedt el leginkább a köztudatban s ennek alapján lehet még ma is anynyi képtelenséget hallani és olvasni a segesvári ütközetről.

A szakemberek közül Heydte rója meg legszigorúbban Bemét,¹⁶⁷ természetesen semmit se tudva az öreg lengyel kombinált támadó tervéről.

Sokkal tárgyilagosabban ítél az orosz Oreus: „(Bem) elhatározását, hogy gyöngye seregével megtámadta a mi főhadászlopunkat, meggondolatlanak lehetne mondani, hacsak meg nem magyarázná az a körülmény, hogy rosszul értesült Segesvár alatt táborozó haderőnk nagyságáról és azt hitte, hogy egy kisebb csoporttal van dolga.”¹⁶⁸

Neidhardt se jót, se rosszat nem mond¹⁶⁹ s Lüders is csak azt kifogásolja idézett jelentésében, hogy Bem túlságosan meggyöngítette jobbszárnyát, majdnem egész gyalogságát a túlsó oldalra rendelvén át.

Ramming — az akkori osztrák hadsereg hivatalos történetírója — éppen a segesvári ütközethez írott kezdősorokban, ellenségtől alig várható dicsérettel halmozza el Bemét.¹⁷⁰

A magyar hadtörténetírók közül Gelich¹⁷¹ és Breit¹⁷² egyáltalán nem mondanak bírálatot. Szakember létükre mindketten jól érezhették, hogy az akkor még fel nem derített részle-

¹⁶⁷ „Kein General einer legitimen Regierung würde es wagen, einen ihm dreifach überlegenen tapferen Feind in einer vortheilhaften Position mit der zuversichtlichen Voraussicht anzugreifen, dass er kein anderes Resultat erziele, als die unvermeidliche Vernichtung der ihm anvertrauten Truppen.“ (l. m. 84. l.)

¹⁶⁸ Oreus—Szentgáli : i. m. 286. l.

¹⁶⁹ l. m. III. 48—50. f

¹⁷⁰ l. m. 531. l.

¹⁷¹ l. m. III. 738. l.

¹⁷² l. m. III. 167. l.

tek és mellékkörülmények folytán, nincs elegendő alap a tárgyilagossághoz.

*

Most még csak néhány szót a segesvári ütközet következményeiről :

Bem július 31-én éjjeli 11 órakor érkezett Székelykeresztúrra, szétvert hadának ott gyülekező maradványai közé. A kiállott szörnyű hajsza s a vereség lehangoló hatása, egy pillanatra se tudta megbénítani bámulatos akaraterjét, elhatározó és cselekvő képességét. Már ott készen volt agyában az új hadműveleti terv ; elfoglalja Lüders hátamögött Nagyszebent, de nem a Segesvárnál szétugrasztott csapatok segítségével, mert erre egyhamar nem számíthatott.

Az orosz hadtestparancsnoknak a győzelem után beállott ellankadása és tétovázása, legalább egy pillanatra, megint az ő kezébe adta a helyzet kulcsát.

Másnap már Marosvásárhelyen volt, amelyet a Lüders parancsára váró Grotenhjeml még nem mert megszállani. Ott magához vette a beszercei hadosztály maradványait, úgyszintén Kemény odaérkezett csapatait is. Azután pedig, augusztus 2-án Vámos-Gálfalván és Medgyesen át Nagyszeben felé indult, Augusztus 5-én, kemény harc árán kiverte onnan Hasford orosz altábornagy különítményét s ezzel kivívta nem csak az erdélyi hadjáratnak, hanem az egész szabadságharcnak is utolsó diadalát.

Lüders, aki augusztus 2-án csak Székelykeresztúrig jutott, itt tudta meg, hogy Bem nem Székelyudvarhely, hanem Marosvásárhely felé fordult. Ő is arra tartott tehát, de másnap Kelementelkén¹⁷³ meghallotta, hogy ellenfele már elhagyta Marosvásárhelyet és Nagyszeben felé igyekszik. Mit tehetett más, mint hogy megfordult és nyakrafőre sietett egész hadával Bem után, hogy Nagyszebent megmenthesse.

Augusztus 6-án reggel már ott volt, vagyis *akarata ellenére oda jutott vissza, ahonnan 11 nappal azelőtt elindult.*¹⁷⁴ Ujból csak azt tette tehát, amit Bem egyellen vakmerő sakkhúzással reáknyszerített.

Ez volt a segesvári ütközetnek stratégiai szempontból legfontosabb következménye.

Gyalókey Jenő.

¹⁷³ 5. vázlat.

¹⁷⁴ 1. vázlat.

Függelék.

Hivatalos jelentés a segesvári ütközetről.

(„Honvéd : 1849. évf. 188. sz. augusztús 3.)

Segesvárnál július 31-én csatánk volt. Három ezernyi emberünk Bem altábornagy vezérlete alatt állott szemben 16 ezer muszka és osztrákkal. Maroknyi seregünk vitézül állotta csaknem egész nap a csatátért. Végre lovasságunkban egy csoport kozák békerítési kísérlete zavart okozván ez megszaladt s azzal az egész sereg elhagyta a harcmezőt és vette útját székelyföldnek, hogy Gál Sándor hadosztályához csatlakozzék. Veszteségünk emberekből még eddig nincs tudva ; nagy semmi esetre sem. Hanem 8 ágyúnk az ellenség birtokába jutott. Az isteni gondviselés itt is csodálatosan őrködött altábornagyunk élete fölött. Lovát kilőtték alóla s egy árokba esett, több szúrások tétettek reá, ruházatát több helyütt meglyuggatták s teste hála Istennek mégis sértetlen maradt. A hős vezér jelenleg egy más sereg élén folytatja hadi munkálatait.